

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Міжнародні економічні відносини та іноземних мов»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВтаІМ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2026 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти
на тему:
«ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ
ПАНДЕМІЇ COVID-19 ТА ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ
СТІЙКОГО РОЗВИТКУ»

Виконав здобувач вищої освіти
4 курсу, групи МЕВ-22
ОПП «Міжнародні економічні
відносини»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»

_____ Голубець Р.Ю.
« ____ » _____ 2026 р.

Керівник роботи
д.е.н., професор

_____ Ірина БАБЕЦЬ
« ____ » _____ 2026 р.

Рецензент _____
_____

Центральноукраїнський національний технічний університет

Факультет економічний

Кафедра Міжнародних економічних відносин та іноземних мов

Рівень вищої освіти Бакалавр

Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»

Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Іван МИЦЕНКО

«_____» _____ 2026 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗА ПЕРШИМ (БАКАЛАВРСЬКА) РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Голубця Руслана Юрійовича

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи

Трансформація економіки України під впливом пандемії COVID-19 та шляхи забезпечення її стійкого розвитку

2. Керівник роботи

Бабець Ірина Георгіївна, д.е.н., професор

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

3. Строк подання роботи до захисту _____

4. Мета та завдання кваліфікаційної роботи Метою є дослідження впливу пандемії COVID-19 на економічний розвиток України та розроблення рекомендацій щодо зміцнення економічної й національної стійкості в умовах постпандемічного відновлення.

Завдання: дослідити теоретичні засади впливу світових економічних криз на макроекономічний розвиток держав; проаналізувати наслідки пандемії COVID-19 для світової економіки; розглянути особливості монетарної політики центральних банків у період пандемічної кризи; оцінити вплив пандемії COVID-19 на економічний розвиток України; проаналізувати вплив кризових явищ на валютний ринок України; здійснити оцінювання економічної стійкості регіонів України в умовах пандемії; визначити пріоритетні напрями зміцнення економічної стійкості України в період постпандемічного відновлення; обґрунтувати механізми забезпечення національної стійкості держави.

5. Консультанти по роботі, із зазначенням розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Розділ 1	проф. Бабець І.Г.		
Розділ 2	проф. Бабець І.Г.		
Розділ 3	проф. Бабець І.Г.		

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми і об'єкта дослідження, призначення наукового керівника	02.02.2026-13.02.2026	
2	Розробка завдання на кваліфікаційну роботу, складання календарного плану його виконання	16.02.2026-06.03.2026	
3	Опрацювання навчальної та наукової літератури і складання плану роботи	09.03.2026-10.04.2026	
4	Проведення наукових досліджень, обробка фактичного матеріалу	13.04.2025-08.05.2026	
5	Написання тексту 1-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	11.05.2026-17.05.2026	
6	Написання тексту 2-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	18.05.2026-31.05.2026	
7	Написання тексту 3-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	01.06.2026-07.06.2026	
8	Усунення недоліків, написання остаточного варіанта тексту, оформлення кваліфікаційної роботи	08.06.2026-11.06.2026	
9	Перевірка на плагіат	12.06.2026-16.06.2026	
10	Отримання відгуку наукового керівника	17.06.2026-21.06.2026	
11	Рецензування кваліфікаційної роботи	22.06.2026-25.06.2026	
12	Захист кваліфікаційної роботи на засіданні екзаменаційної комісії		

Дата видачі завдання

« ____ » _____ 2026 року

Підпис керівника

_____
(прізвище та ініціали)

Завдання прийнято до виконання

« ____ » _____ 2026 року

Підпис здобувача

_____

Анотація

Трансформація економіки України під впливом пандемії COVID-19 та шляхи забезпечення її стійкого розвитку.- Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня “бакалавр” за освітньо-професійною програмою «Міжнародні економічні відносини» зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» – Центральноукраїнський національний технічний університет. – Кропивницький. – 2026.

У бакалаврській роботі досліджено вплив пандемії COVID-19 на економічний розвиток України та світу. Розглянуто теоретичні аспекти виникнення світових економічних криз, проаналізовано особливості впливу пандемії на макроекономічні показники, міжнародну торгівлю, зайнятість населення та фінансові ринки. Досліджено інструменти монетарної політики центральних банків, які використовувалися для мінімізації наслідків пандемічної кризи.

Проведено оцінку впливу пандемії COVID-19 на економіку України, валютний ринок та економічну стійкість регіонів. Визначено основні наслідки пандемії для вітчизняної економіки, зокрема скорочення ВВП, зростання безробіття, зниження інвестиційної активності та прискорення процесів цифровізації. На основі проведеного аналізу обґрунтовано стратегічні напрями зміцнення економічної та національної стійкості України в умовах постпандемічного відновлення.

Ключові слова: пандемія COVID-19, економічна криза, економічний розвиток, економічна стійкість, національна стійкість, монетарна політика, валютний ринок, цифровізація, макроекономічна стабільність, постпандемічне відновлення.

Abstract

Transformation of Ukraine's Economy under the Impact of the COVID-19 Pandemic and Ways to Ensure Its Sustainable Development.- Manuscript.

Qualifying bachelor's thesis for the degree of higher education in the educational and professional program "International Economic Relations" in the specialty "International Economic Relations". – Central Ukrainian National Technical University. - Kropyvnytskyi. - 2026.

The bachelor's thesis examines the impact of the COVID-19 pandemic on the economic development of Ukraine and the global economy. The theoretical aspects of global economic crises are analyzed, and the effects of the pandemic on macroeconomic indicators, international trade, employment, and financial markets are investigated. Particular attention is paid to the monetary policy instruments used by central banks to mitigate the consequences of the pandemic crisis.

The study assesses the impact of COVID-19 on the Ukrainian economy, the foreign exchange market, and the economic resilience of the country's regions. The main consequences of the pandemic are identified, including GDP decline, rising unemployment, reduced investment activity, and accelerated digital transformation. Based on the conducted analysis, strategic directions for strengthening Ukraine's economic and national resilience in the context of post-pandemic recovery are substantiated.

Keywords: COVID-19 pandemic, economic crisis, economic development, economic resilience, national resilience, monetary policy, foreign exchange market, digitalization, macroeconomic stability, post-pandemic recovery.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА СВІТОВУ ЕКОНОМІКУ	9
1.1. Теоретичні аспекти впливу світових економічних криз на макроекономічний розвиток	9
1.2. Вплив пандемії COVID-19 на розвиток світової економіки	17
1.3. Монетарна політика центральних банків в умовах пандемічної кризи	25
Висновки до розділу.....	32
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ВПЛИВУ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ	35
2.1. Вплив пандемії COVID-19 на економічний розвиток України	35
2.2. Оцінка впливу пандемії COVID-19 на валютний ринок України ...	42
2.3. Оцінка економічної стійкості регіонів України в умовах пандемії COVID-19.....	48
Висновки до розділу.....	57
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСТПАНДЕМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ	60
3.1. Стратегічні напрями зміцнення економічної стійкості України в умовах постпандемічного відновлення	60
3.2. Удосконалення механізмів забезпечення національної стійкості України	66
Висновки до розділу.....	76
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний розвиток світової економіки відбувається в умовах посилення глобальних ризиків і зростання кількості кризових явищ, які суттєво впливають на економічну стабільність держав та добробут населення. Одним із найбільш масштабних викликів для міжнародної економічної системи на початку XXI століття стала пандемія COVID-19. Її поширення спричинило глибокі трансформаційні процеси у світовому господарстві, негативно позначилося на міжнародній торгівлі, функціонуванні фінансових ринків, ринку праці та інвестиційній діяльності. Обмежувальні заходи, запроваджені для стримування поширення захворювання, призвели до порушення глобальних ланцюгів постачання, зниження виробничої активності та погіршення економічної кон'юнктури в більшості країн світу.

Суттєвого впливу пандемічна криза завдала і економіці України. Серед її основних наслідків слід виокремити скорочення обсягів валового внутрішнього продукту, уповільнення економічного розвитку, погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання, зростання безробіття та посилення макроекономічних дисбалансів. Водночас пандемія стала каталізатором низки структурних змін, зокрема прискорення процесів цифровізації, розвитку електронної комерції, дистанційної зайнятості та впровадження сучасних інформаційних технологій у різних сферах економічної діяльності.

За таких умов особливої актуальності набуває дослідження економічних наслідків пандемії COVID-19, оцінка її впливу на макроекономічні процеси, валютний ринок та регіональний розвиток України. Важливим завданням також є визначення ефективних інструментів зміцнення економічної та національної стійкості держави, що має важливе значення для забезпечення сталого розвитку країни та формування дієвої політики післякризового відновлення.

Проблематиці дослідження економічних криз, їх впливу на розвиток національних економік та механізмів подолання кризових явищ присвячені

праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Значний внесок у розроблення цих питань зробили Б. Данилишин, О. Береславська, А. Олешко, Ю. Городниченко, Ю. Полякова, В. Шевчук, В. Ачарья, Р. Кабальєро, Д. Джексон, А. Шварценберг та інші науковці. Разом із тим сучасні виклики, пов'язані з пандемією та її довгостроковими наслідками, обумовлюють необхідність подальших досліджень проблем забезпечення економічної безпеки, стійкості та вдосконалення систем антикризового управління.

Метою бакалаврської роботи є дослідження впливу пандемії COVID-19 на економічний розвиток України та розроблення рекомендацій щодо зміцнення економічної й національної стійкості в умовах постпандемічного відновлення.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

- дослідити теоретичні засади впливу світових економічних криз на макроекономічний розвиток держав;
- проаналізувати наслідки пандемії COVID-19 для світової економіки;
- розглянути особливості монетарної політики центральних банків у період пандемічної кризи;
- оцінити вплив пандемії COVID-19 на економічний розвиток України;
- проаналізувати вплив кризових явищ на валютний ринок України;
- здійснити оцінювання економічної стійкості регіонів України в умовах пандемії;
- визначити пріоритетні напрями зміцнення економічної стійкості України в період постпандемічного відновлення;
- обґрунтувати механізми забезпечення національної стійкості держави.

Об'єктом дослідження є процеси економічного розвитку України в умовах пандемії COVID-19.

Предметом дослідження виступають теоретичні, методичні та прикладні аспекти впливу пандемії COVID-19 на функціонування економіки України, а також механізми забезпечення економічної та національної стійкості держави.

Методи дослідження. У процесі виконання роботи використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, серед яких аналіз і синтез, порівняння, логічне узагальнення, статистичний аналіз, економіко-математичне моделювання, кластерний аналіз, графічний метод та системний підхід.

Інформаційну базу дослідження становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, Національного банку України, Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Організації Об'єднаних Націй, Міжнародної організації праці та інших міжнародних організацій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання сформульованих у роботі висновків і рекомендацій під час розроблення та реалізації державної політики у сфері післякризового відновлення економіки, зміцнення економічної безпеки та вдосконалення системи національної стійкості України.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури з 34 найменувань, 13 рисунків та 4 таблиць. Загальна кількість сторінок – 85.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА СВІТОВУ ЕКОНОМІКУ

1. Теоретичні аспекти впливу світових економічних криз на макроекономічний розвиток

У широкому розумінні світові економічні кризи характеризуються циклічністю та виникають унаслідок дисбалансів між попитом і пропозицією на ринку товарів і послуг. До основних проявів кризових явищ у світовій економіці належать скорочення обсягів виробництва, банкрутство підприємств різного масштабу, дестабілізація банківської системи, зниження попиту на товари та послуги, падіння цін, зростання рівня безробіття та, як наслідок, посилення соціальної напруженості й загострення суспільних проблем [1].

Історія виникнення світових економічних криз бере початок у XIX столітті. Перші міжнародні кризові явища були зафіксовані у США, Німеччині та Франції у 1857 році, а згодом – в Австрії та Німеччині у 1873 році. Упродовж XX та XXI століть економічні кризи набули більш глобального характеру та охопили значно ширше коло держав. Узагальнену характеристику найважливіших економічних криз сучасного періоду наведено в таблиці 1.1.

На думку О. Григораша [2], особливість кризи, спричиненої поширенням коронавірусної інфекції SARS-CoV-2, полягає не стільки у порушенні траєкторії економічного розвитку, скільки у докорінній трансформації самого характеру розвитку на макро- і на мікроекономічному рівнях на тлі фундаментальних змін у способі життя суспільства. Зокрема, пандемія вплинула в більшості на всі сфери людської діяльності, включаючи комунікацію, освіту, трудову діяльність та інші аспекти повсякденного життя. Крім того, впровадження в багатьох країнах світу, зокрема й в Україні, обов'язкових карантинних обмежень різної тривалості та масштабу спричинило безпрецедентні зміни в поведінці економічних суб'єктів як у сфері споживання, так і у сфері виробництва. За

умов постійної невизначеності визначальним мотивом економічної поведінки стала обережність, що суттєво вплинуло на прийняття економічних рішень.

Таблиця 1.1

Основні світові економічні кризи XX–XXI століть та їх характеристика

№ з/п	Кризовий період	Причини / передумови та чинники виникнення кризових явищ	Прояви кризи
1.	1914 р.	Початок першої світової війни, продаж цінних паперів іноземних емітентів урядами західних країн для фінансування військових дій	Крах практично на всіх ринках товарів та послуг
2.	1920-1922 рр.	Спад виробництва і післявоєнна дефляція	Валютні і банківські кризи в США, Великобританії, Італії, Голландії, Данії і Норвегії
3.	1929-1933 рр. – Велика депресія	Чорний четвер на Нью-Йоркській фондовій біржі (різке зниження курсу акцій)	Падіння промислового виробництва, банкрутство банків та підприємств, значне безробіття
4.	Кінець 1957 – середина 1958 рр.	Кризові процеси в США, Великобританії, Канаді, Бельгії і Нідерландах	Значне падіння промислового виробництва, загострення безробіття
5.	Кінець 1973 р.	Економічна криза в США, енергетична криза	Падіння виробництва, банкрутство підприємств, зростання безробіття
6.	1987 р.	Чорний понеділок 1987 р. в США – падіння американських фондових ринків внаслідок відтоку з ринку інвесторів	Обвал на фондових ринках Австралії, Канади і Гонконгу
7.	1994-1995 рр.	Мексиканська економічна криза, втеча капіталу з Мексики	Криза банківської системи
8.	1997 р.	Азіатська криза внаслідок відтоку інвесторів з країн Південно-Східної Азії	Падіння світового ВВП
9.	1998 р.	Дефолт в Росії внаслідок значного зовнішнього боргу і падіння цін на сировину	Значне падіння курсу національної валюти, банкрутство компаній
10.	2007-2008 рр.	Криза споживання внаслідок іпотечної кризи в США	Падіння світового ВВП, банкрутство компаній, значне падіння курсу національної валюти
11.	2019-2020 рр.	Криза внаслідок пандемії COVID-19	Падіння світового ВВП, банкрутство компаній, значне падіння курсу національної валюти

За: побудовано автором

Науковець Б. Данилишин [3, с. 55] зазначає, що найбільш відчутний вплив глобальної фінансової кризи на економіку України до початку пандемії став помітним у вересні 2008 року. За його оцінкою, кризові явища супроводжувалися низкою негативних тенденцій, зокрема знеціненням національної валюти, скороченням бюджетних надходжень та збільшенням дефіциту державного бюджету, нарощуванням зовнішнього державного боргу,

банкрутством банківських установ, погіршенням платоспроможності підприємств, виникненням проблем із ліквідністю та значним падінням вартості активів. Водночас спостерігалось скорочення обсягів експорту продукції українських виробників на зовнішніх ринках, зниження цінової кон'юнктури, посилення конкурентної боротьби, зменшення виробничої активності та необхідність удосконалення якісних характеристик продукції з метою збереження її конкурентних позицій.

Аналізуючи вплив кризи на банківську систему, автор виокремлює такі основні наслідки:

- зниження рівня довіри населення до банківських установ;
- ускладнення процесу погашення іноземних кредитів, залучених українськими банками в попередні роки, а також труднощі із залученням нових інвестиційних ресурсів;
- нестабільність функціонування валютного ринку;
- підвищення відсоткових ставок за кредитними ресурсами;
- посилення державного впливу на регулювання банківського сектору.

За твердженням Ю. Городниченка [4], до ключових зовнішніх чинників, що сприяли виникненню кризових явищ в Україні, належать:

- більш ніж дворазове скорочення світового попиту на металургійну продукцію;
- уповільнення темпів експорту та відповідне зменшення валютних надходжень;
- високий рівень інтегрованості національної економіки у світовий економічний простір.

Серед основних внутрішніх факторів дослідник виділяє:

- значний відтік депозитних коштів із Промінвестбанку;
- припинення іпотечного та будівельного кредитування;
- зниження вартості нерухомості.

До найважливіших ендогенних чинників також належать:

- уповільнення темпів економічного розвитку держави;
- високий рівень інфляційних процесів;
- недостатня інноваційна активність суб'єктів господарювання;
- повільні темпи розвитку інфраструктури;
- дефіцит платіжного балансу.

Для країн із ринками, що розвиваються, зокрема для України, яка стикається з девальвацією національної валюти та відтоком капіталу, наслідки кризових явищ можуть бути особливо масштабними. Як зазначають Я. Джексон та А. Шварценберг [5, с. 435], затримки у проведенні структурних реформ, серед яких комплексна приватизація, зниження податкового навантаження на бізнес, скасування мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення, а також спрощення процедур створення та ліквідації підприємств, у поєднанні з незбалансованою макроекономічною політикою зменшують стійкість економіки до внутрішніх і зовнішніх потрясінь. У результаті цього знижується здатність національної економіки протидіяти кризовим викликам.

О. Береславська [6] наголошує, що стрімке поширення коронавірусної інфекції, падіння фондових індексів, відтік інвесторів із ринків, що розвиваються, скорочення попиту на світових товарних ринках, нафтові конфлікти та інші глобальні потрясіння створювали серйозні ризики для української економіки та фінансової системи. Експерти також підкреслювали, що 2020 рік став одним із найскладніших щодо обслуговування державного боргу України. Згідно до даних Національного банку України, держава, включаючи уряд і НБУ, а також підприємства та комерційні банки, які залучали позикові кошти під державні гарантії, мали здійснити виплати кредиторам на суму понад 15 млрд доларів США.

Частку боргових зобов'язань вдалося рефінансувати шляхом розміщення облігацій внутрішньої державної позики, а Національний банк сформував

найбільший за останні роки обсяг міжнародних валютних резервів. Проте через значний бюджетний дефіцит і недостатні темпи економічного зростання боргове навантаження залишалося суттєвим для держави. Водночас припинення співпраці з Міжнародним валютним фондом, який забезпечує Україні доступ до кредитних ресурсів на найбільш вигідних умовах, могло б створити реальну загрозу виникнення дефолту за державними борговими зобов'язаннями.

А. Олешко [7] зазначає, що глобальне скорочення споживання та міжнародної торгівлі суттєво позначилося і на економіці України. На думку дослідника, наслідками цих процесів стали зниження цін на українську експортну продукцію, включаючи не лише сировинні товари, а й послуги у сфері ІТ-розробок, девальвація національної валюти та скорочення бюджетних надходжень, зокрема від митних платежів і грошових переказів трудових мігрантів.

У сучасних економічних дослідженнях вплив пандемії COVID-19 на національну економіку розглядається крізь призму теоретичних основ монетарної політики у відкритих економічних системах, а також динаміки інфляційних процесів і процентних ставок. Зокрема, Полякова Ю. В. [8, с. 103], використовуючи динамічну модель AD-AS для обґрунтування стрімкого прискорення інфляції в умовах посткризового відновлення, відповідних стабілізаційних заходів та їхнього впливу на платіжний баланс, визначає сукупний попит за такою формулою:

$$y_t = a_1 y_{t-1} + a_2 (m_t - \pi_t) + g_t + a_3 \varepsilon_t + \varepsilon_t, \quad (1.1)$$

де y_t – валовий внутрішній продукт у період часу t ; m_t – обсяг грошової маси, %;

g_t – рівень бюджетного дефіциту; π_t – рівень інфляції, %;

ε_t – темп зміни валютного курсу, % ВВП;

ε_t – стохастичний чинник.

В. Ачарья [9, с. 33] підкреслює, що пандемія COVID-19 та запроваджені карантинні обмеження завдали суттєвого удару по світовій економіці, вплинувши на базові елементи її соціально-економічної та бізнес-моделі. При цьому значна частина структурних змін уже відбувається. У розвинених країнах спостерігається стійка тенденція до зниження темпів економічного зростання та процентних ставок, що може бути зумовлено середньостроковими демографічними й технологічними трансформаціями, зростанням попиту на заощадження та посиленням нерівномірності розподілу багатства між окремими особами, компаніями та регіонами. За умов демографічних змін додатковий тиск на державні фінанси створюють витрати на пенсійне забезпечення та систему охорони здоров'я. У сукупності зазначені тенденції дедалі більше звужують можливості використання інструментів монетарної та фіскальної політики для стабілізації економіки в умовах зовнішніх і внутрішніх шоків.

На думку Р. Кабальєро [10, с. 39], процеси цифровізації виробництва та споживання потребують проведення глибоких структурних змін у різних секторах економіки для підтримання конкурентоспроможності та створення нових можливостей працевлаштування для працівників, які втратили робочі місця внаслідок трансформаційних процесів. Водночас протягом останніх років розвиток глобалізації суттєво ускладнювався через посилення протекціоністських тенденцій та зростання скептичного ставлення до переваг міжнародної торгівлі й фінансової інтеграції. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває всебічний аналіз зазначених тенденцій та економічних потрясінь, спричинених пандемією COVID-19.

На думку Д. Джексона та А. Шварценберга [5, с. 84], міжнародна економіка та економічна політика зосереджуються переважно на макроекономічних, торговельних і технологічних аспектах розвитку. У зв'язку з цим заходи, спрямовані на економічне відновлення, повинні мати комплексний характер і охоплювати різні сфери економіки, а не обмежуватися окремими

галузями. Такий підхід є необхідним для підтримання конкурентоспроможності економіки та створення нових можливостей зайнятості для працівників, які зазнали негативного впливу структурних змін. Водночас упродовж останніх років процеси глобалізації наštтовхнулися на суттєві перешкоди, зумовлені посиленням протекціоністської політики та зростанням сумнівів щодо переваг міжнародної торгівлі й фінансової інтеграції.

В. Ачарья [9, с. 35] наголошує, що глобальна криза у сфері охорони здоров'я, викликана пандемією COVID-19 на початку 2020 року, стала потужним і непередбачуваним зовнішнім шоком для світової економіки, який суттєво відрізнявся від традиційних макроекономічних потрясінь, характерних для звичайних умов розвитку. Наслідки пандемії значною мірою позначилися на житті окремих осіб, домогосподарств і різних соціальних груп. Водночас серйозних втрат зазнала і світова економіка, а значна частина трансформаційних змін, спричинених пандемією, розглядається як незворотна.

Теоретичні положення моделі AD-AS дають змогу пояснити причини скорочення обсягів виробництва та визначити ключові особливості стабілізаційної політики урядів в умовах пандемії COVID-19. Відповідні процеси відображено на рисунку 1.1, де представлено два сценарії, які характеризують циклічний розвиток як розвинених економік, так і країн із нижчим рівнем доходів, до яких належить і Україна. Крива AD відображає залежність сукупного попиту, тоді як крива AS характеризує сукупну пропозицію. У точці рівноваги розрив випуску дорівнює нулю, а рівень інфляції відповідає встановленому цільовому показнику π^* (точка С). У більшості розвинених країн напередодні кризи, у 2019 році, економіка перебувала у стані перегріву: фактичний рівень інфляції перевищував цільове значення, а обсяг виробництва відповідав своєму рівноважному рівню (точка А). Поширення пандемії COVID-19 спричинило суттєве скорочення сукупного попиту

(переміщення кривої AD_0 до AD_1), тоді як зміни сукупної пропозиції виявилися відносно незначними.

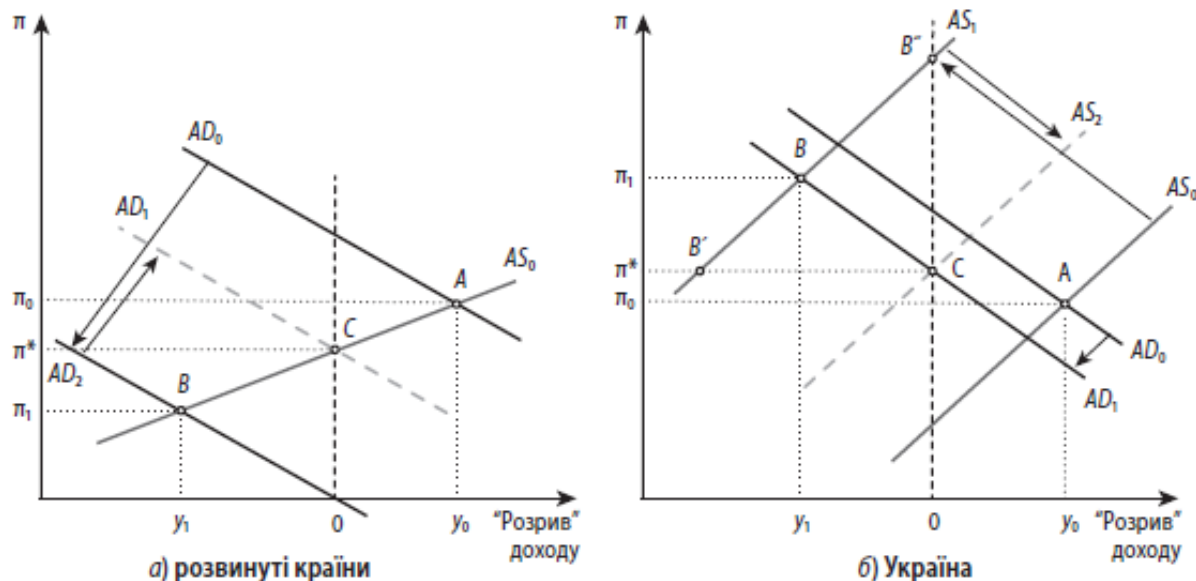

Рис. 1.1. Особливості реалізації стабілізаційної політики в умовах пандемії COVID-19

Джерело: побудовано автором [11]

Таким чином, кризові явища супроводжуються суттєвим зниженням обсягів валового внутрішнього продукту, а уповільнення інфляційних процесів може спричиняти виникнення дефляційних тенденцій та подальше скорочення сукупного попиту, що нагадує економічну ситуацію періоду Великої депресії 1929–1933 років. У таких умовах особливого значення набуває реалізація заходів економічної політики, спрямованих на стимулювання сукупного попиту, відновлення макроекономічної стабільності та досягнення цільового рівня інфляції (точка C). Разом із тим у науковому середовищі та серед практиків тривають дискусії щодо вибору найбільш дієвих інструментів антикризового регулювання, зокрема стосовно доцільності використання монетарних або фіскальних важелів впливу на економічний розвиток.

1.2 Вплив пандемії COVID-19 на розвиток світової економіки

Пандемія COVID-19 мала масштабний вплив на економічний розвиток більшості держав світу, торкнувшись майже всіх сфер економічної діяльності та секторів світового господарства. Найбільш відчутні економічні наслідки пандемії спостерігалися у розвинених країнах у 2020 році. Зокрема, їхній валовий внутрішній продукт скоротився на 4,7 %, що майже на два відсоткові пункти перевищувало аналогічний показник країн, що розвиваються. Водночас обсяг ВВП на душу населення знизився на 5,2 %. Така глибина економічного спаду була значною мірою зумовлена впровадженням суворих карантинних обмежень, серед яких закриття кордонів та суттєве обмеження пересування населення, що застосовувалися урядами для стримування поширення захворювання та зменшення навантаження на систему охорони здоров'я. У країнах із нижчим рівнем доходів подібні заходи, як правило, були менш жорсткими або застосовувалися в обмеженому обсязі. Додатковим чинником вразливості розвинених економік стала висока частка сфери послуг у структурі їхнього господарства, яка найбільше постраждала від карантинних обмежень.

Після офіційного оголошення пандемії стало очевидним, що світова економіка зіткнеться з масштабною кризою, про що свідчили як очікування економічних агентів, так і прогнози, сформовані на основі динаміки ключових макроекономічних індикаторів. Під впливом пандемії коронавірусної інфекції та запроваджених регуляторних обмежень світовий ВВП у 2020 році скоротився приблизно на 3,5 %, що стало найглибшим спадом економічної активності з часів Великої депресії. Для порівняння, під час глобальної фінансово-економічної кризи 2009 року обсяги світового виробництва знизилися лише на 1,7 %. Водночас, за оцінками міжнародних експертів, вже у 2021 році світова економіка продемонструвала відновлення із темпом зростання на рівні 4,7 % [12], тоді як у 2022 році цей показник уповільнився до 4,2 % [13] (рис. 1.2).

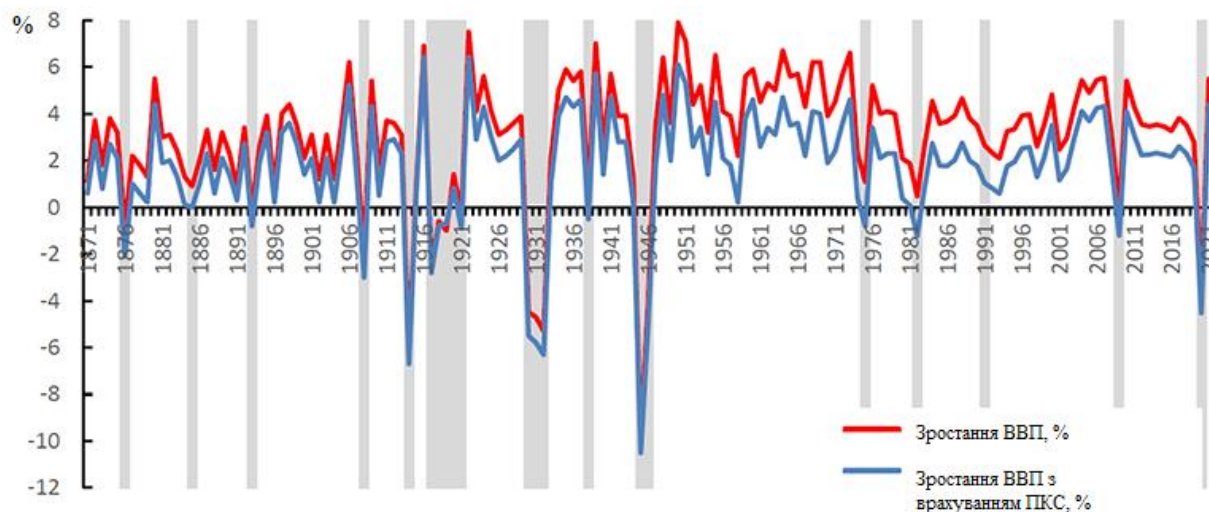

Рис. 1.2. Динаміка світового ВВП у 1971-2021 рр.

Джерело: побудовано автором [14]

У 2020 році пандемія COVID-19 стала вагомим чинником уповільнення відновлення світової економіки. Одним із найсуттєвіших її наслідків було різке зменшення попиту на нафту, спричинене запровадженням масштабних карантинних обмежень, які суттєво скоротили мобільність населення та обсяги міжнародних перевезень. Введення карантину у березні 2020 року призвело до помітного спаду економічної активності та зниження споживання енергетичних ресурсів. Унаслідок цього скорочення попиту на нафту стало одним із визначальних факторів поглиблення економічної кризи у світі.

Найбільш різке падіння цін на нафту на міжнародних ринках було зафіксовано в період з 6 по 9 березня 2020 року, коли її вартість знизилася на 34,65 % (рис. 1.3). Така динаміка стала наймасштабнішим обвалом нафтових цін з 1991 року [15]. Значне знецінення нафти негативно вплинуло на функціонування фінансових ринків, посилило невизначеність серед інвесторів та сприяло зростанню нестабільності в глобальній економічній системі.

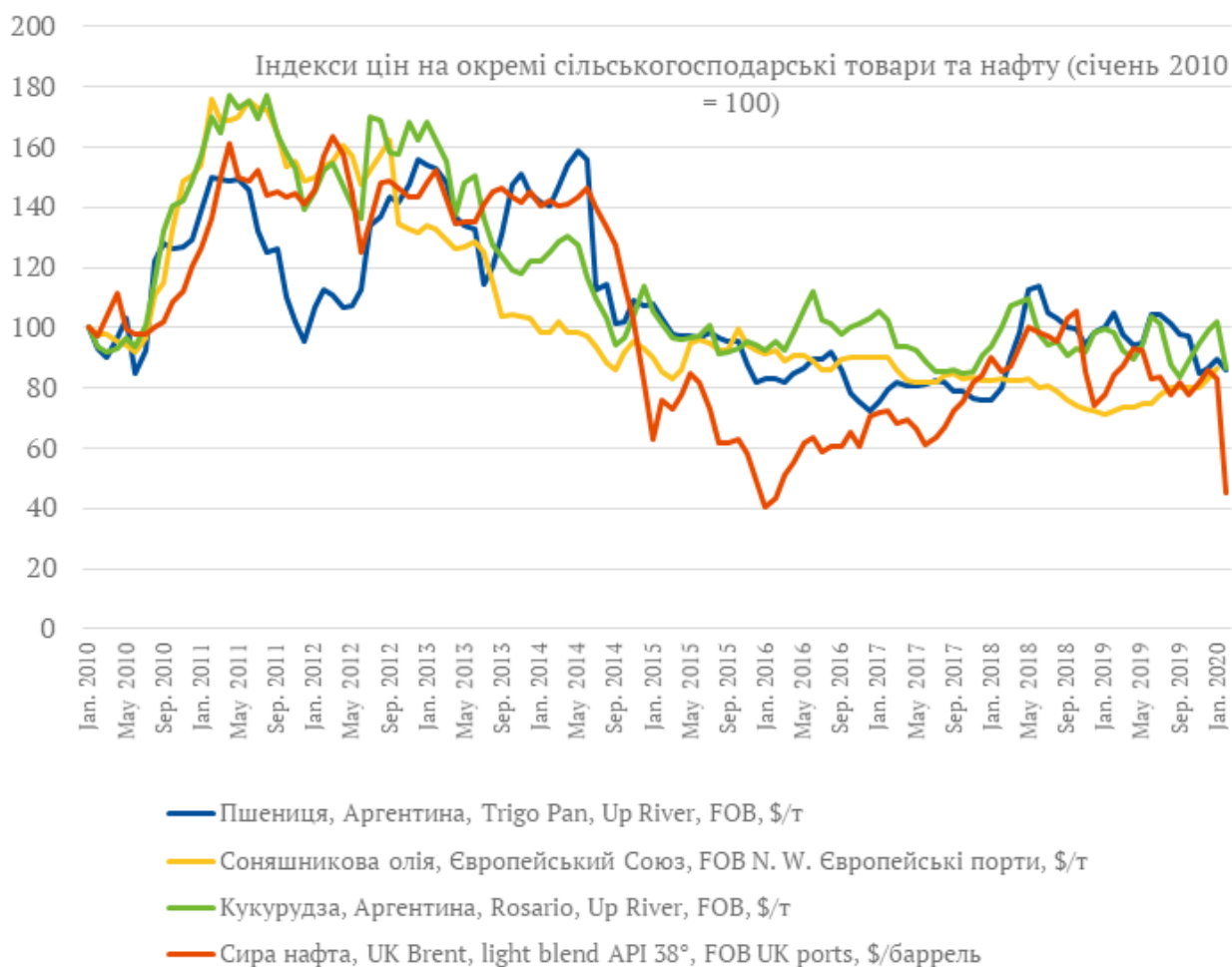

Рис. 1.3. Тенденції зміни світових цін на нафту та агропродовольчу продукцію в умовах пандемії

Джерело: побудовано автором [14]

Як наслідок, уже в першому кварталі 2020 року світові фондові ринки втратили понад 20 % своєї ринкової вартості. Масштаби цього падіння перевищували показники, зафіксовані під час попередньої глобальної фінансової кризи, що свідчило про безпрецедентний характер економічних наслідків пандемії COVID-19 для світової фінансової системи [5].

Масштаби падіння економічної активності перевищили показники, зафіксовані під час світової фінансової кризи 2007–2009 років. Отже, у середині 2020 року сформувалося чітке усвідомлення того, що світова економіка

перебуває в умовах нової глобальної економічної кризи, спричиненої пандемією COVID-19, наслідки якої охопили практично всі сфери економічної діяльності та суттєво вплинули на темпи світового економічного розвитку. Дослідження наслідків попередніх епідемій і пандемій, зокрема грипу H1N1 у 2009–2010 роках та лихоманки Ебола у 2014–2016 роках, дало змогу зробити висновок, що спалахи коронавірусних інфекцій становлять значно серйознішу загрозу для світової економіки. У країнах, які зазнали впливу пандемії, спостерігалось суттєве уповільнення економічної активності, а номінальні темпи економічного зростання знизилися до 2,4 %. При цьому негативний вплив пандемії зберігався навіть після завершення епідеміологічної фази кризи, що проявлялося у подальшому уповільненні економічного розвитку.

Дослідження макроекономічних показників семи провідних економік світу засвідчує нерівномірний вплив пандемії COVID-19 на національні господарства. Серед країн, які зазнали найбільших економічних втрат, була Велика Британія, де у третьому кварталі 2020 року валовий внутрішній продукт скоротився на 9,6 % порівняно з відповідним періодом попереднього року. В Індії падіння ВВП за цей період становило 7,5 %. Водночас економіка Китаю продемонструвала значно вищий рівень стійкості до кризових викликів. У третьому кварталі 2020 року темпи зростання китайської економіки досягли 4,6 %, а за підсумками першого півріччя було забезпечено позитивну динаміку на рівні 1,5 %. Завдяки цьому Китай зміг зберегти економічне зростання навіть в умовах глобальної кризи, а обсяг його валового внутрішнього продукту у 2020 році становив близько 15,67 трлн дол. США. Разом із тим Сполучені Штати Америки залишилися найбільшою економікою світу, забезпечивши обсяг ВВП на рівні приблизно 20,5 трлн дол. США за підсумками 2020 року.

Одним із найсерйозніших соціально-економічних наслідків пандемії для більшості країн світу стало різке зростання рівня безробіття. Згідно з даними Міжнародної організації праці, у другому кварталі 2020 року в усіх регіонах

світу було зафіксовано суттєве скорочення кількості відпрацьованих годин, що свідчило про значне зниження економічної активності та погіршення ситуації на ринку праці. Зокрема, у країнах Америки цей показник зменшився приблизно на 12 %, тоді як у країнах Європи, Азії та Африки скорочення становило близько 11,8 %. Експерти МОП також прогнозували подальше зниження обсягів зайнятості та кількості відпрацьованих годин у другій половині 2020 року, що значною мірою залежало від подальшого поширення COVID-19 у осінньо-зимовий період. Додатковим наслідком пандемії стало збільшення чисельності населення, яке проживає за межею крайньої бідності. За оцінками міжнародних організацій, цей показник зріс на 0,8 %, що відповідає збільшенню кількості таких осіб на 50–70 млн порівняно з допандемічними прогнозами [4] (рис. 1.4).

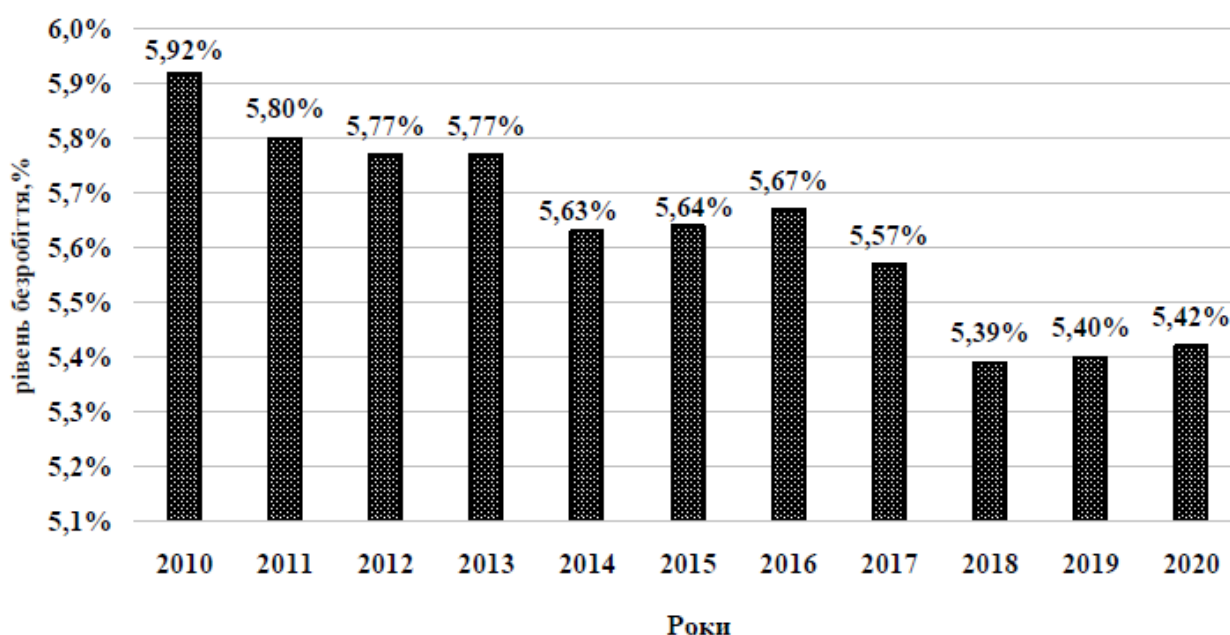

Рис. 1.4. Тенденції зміни рівня безробіття у світі впродовж 2010–2020 рр..

Джерело: побудовано автором [16]

Міжнародна організація праці (МОП) зазначає, що під час кризових явищ однією з найбільш уразливих категорій працівників є жінки, оскільки вони частіше стикаються з ризиком втрати робочого місця. За оцінками організації, особливо складна ситуація склалася у країнах, що розвиваються, де значна

частина населення зайнята в неформальному секторі економіки. Саме працівники неформальної зайнятості виявилися найбільш незахищеними перед наслідками пандемії та карантинних обмежень. Зростання безробіття, скорочення тривалості робочого часу, поширення тимчасової зайнятості, масові звільнення, зниження мотивації працівників і труднощі з пошуком нової роботи спричинили загальне скорочення рівня зайнятості населення. Відповідно до оцінок МОП, це призвело до суттєвого зменшення загальної кількості відпрацьованих годин. Так, у другому кварталі 2020 року їх обсяг скоротився на 14 % порівняно з четвертим кварталом 2019 року. Таке зниження еквівалентне втраті приблизно 400 мільйонів робочих місць із повною зайнятістю.

Аналіз динаміки глобального безробіття упродовж 2010–2020 років свідчить про погіршення ситуації на ринку праці у період пандемії. Зокрема, у 2020 році світовий рівень безробіття досяг 5,42 %, що на 0,02 відсоткового пункту перевищувало показник попереднього року. Водночас порівняно з 2010 роком, коли рівень безробіття становив 5,92 %, цей показник залишався нижчим на 0,5 відсоткового пункту. Незважаючи на це, аналіз тенденцій на національних ринках праці свідчить про значно складнішу ситуацію в окремих країнах, де негативний вплив пандемії на зайнятість був особливо відчутним.

Пандемія COVID-19 також спричинила суттєві зміни у споживчій поведінці населення та порушила баланс між усталеними моделями споживання і реальними потребами людей. Запровадження жорстких карантинних обмежень і високий рівень невизначеності сформували несприятливі очікування серед населення, що призвело до виникнення панічних настроїв та масового придбання товарів першої необхідності, зокрема продуктів харчування та засобів особистої гігієни. Значна частина економічних втрат, спричинених пандемією COVID-19, була обумовлена різким скороченням споживчого попиту. Обмеження ділової активності та зниження рівня доходів населення в багатьох країнах призвели до зменшення витрат домогосподарств, що негативно

вплинуло на загальні обсяги споживання. Унаслідок цього суттєво скоротився попит на широкий спектр товарів і послуг, представлених на світовому ринку. Найбільших втрат зазнала сфера послуг, а також окремі сегменти продовольчого ринку, за винятком продукції першої необхідності, попит на яку залишався відносно стабільним.

Особливо відчутного впливу пандемія завдала підприємствам харчової промисловості та сфери громадського харчування. Обмеження соціальних контактів, запровадження дистанційного режиму роботи та скорочення відвідування громадських місць призвели до значного зниження споживання послуг ресторанів, кафе та інших закладів харчування. У результаті цього підприємства галузі зазнали суттєвих фінансових втрат. За наявними оцінками, станом на 10 березня 2021 року кількість діючих закладів ресторанного господарства у світі скоротилася на 48,5 % порівняно з попереднім роком [17].

Запровадження жорстких обмежень на міжнародні та внутрішні переміщення населення суттєво обмежило можливості здійснення туристичних і ділових поїздок. Унаслідок цього світова туристична індустрія зазнала значних економічних втрат. За оцінками експертів, у 2020 році туристичний сектор втратив близько 100 мільйонів робочих місць. Найбільшого негативного впливу зазнав Азійсько-Тихоокеанський регіон, де традиційно зосереджена найбільша кількість працівників, зайнятих у сфері туризму. Водночас сукупні доходи галузі подорожей і туризму у 2020 році скоротилися приблизно на 42,1 % порівняно з 2019 роком та становили 396,37 млрд дол. США [18].

Пандемія COVID-19 та заходи державного регулювання, спрямовані на стримування її наслідків, негативно вплинули на динаміку реальної продуктивності праці в більшості розвинених країн. Проте, незважаючи на істотне скорочення економічної активності, розрахунковий показник продуктивності праці, який визначається як обсяг валового внутрішнього продукту на одну відпрацьовану годину, у середньому зріс на 1,1 % у 2020 році,

що відповідало тенденціям попереднього десятиліття. Подібна ситуація пояснюється тим, що скорочення загальної кількості відпрацьованих годин виявилось більш значним, ніж зниження обсягів виробництва.

Результати досліджень, виконаних із застосуванням різних методичних підходів до оцінювання ризиків, підтверджують, що на економічні показники суттєво впливала наявність накопичених структурних вразливостей. Менше половини скорочення загального фонду робочого часу було пов'язане зі зменшенням чисельності зайнятих працівників, тоді як основна частина втрат пояснювалася скороченням середньої кількості відпрацьованих годин на одного працівника. Значною мірою це стало наслідком реалізації державних програм підтримки зайнятості, компенсації заробітної плати та надання оплачуваних відпусток, які були запроваджені для пом'якшення негативних короткострокових наслідків пандемії для бізнесу та ринку праці.

Попри те, що масштаби та інструменти програм соціально-економічної підтримки суттєво різнилися між країнами, а в окремих державах, зокрема у Сполучених Штатах Америки, їх реалізація була певною мірою обмеженою [19, с. 9], загальний обсяг державного втручання в економіку під час пандемії COVID-19 не мав аналогів у сучасній історії. Така ситуація була зумовлена необхідністю забезпечення належного рівня економічної та соціальної безпеки населення, що стало одним із ключових пріоритетів бюджетної політики урядів більшості країн світу [20].

Підсумовуючи, слід зазначити, що початковий етап пандемії COVID-19 супроводжувався різким погіршенням ситуації на світових фондових ринках. Упродовж декількох тижнів провідні біржові індекси в різних країнах світу втратили від 20 до 50 % своєї вартості. Для стабілізації економічної ситуації уряди розвинених держав активно використовували традиційні інструменти монетарного стимулювання, зокрема політику кількісного пом'якшення (QE), а також механізми нульових і від'ємних процентних ставок. Водночас

застосування таких заходів супроводжувалося низкою побічних ефектів, серед яких зростання цін на фінансові активи та підвищення вартості житлової нерухомості [21].

1.3. Монетарна політика центральних банків в умовах пандемічної кризи

Пандемія COVID-19, яка стала одним із ключових чинників виникнення глобальної економічної та фінансової кризи, поставила центральні банки світу перед необхідністю пошуку ефективних механізмів підтримки макроекономічної стабільності як на міжнародному, так і на національному рівнях. Економічна криза 2020–2021 років характеризувалася значними масштабами негативного впливу та, за оцінками експертів, мала довготривалі наслідки, які відчувалися ще протягом кількох років після завершення активної фази пандемії [22]. Водночас ступінь впливу кризових явищ на окремі держави значною мірою залежав від рівня стійкості їхніх економік та ефективності монетарної політики, яку реалізовували центральні банки.

2020 рік став безпрецедентним періодом для діяльності монетарних органів у більшості країн світу. Центральні банки держав, валюти яких виконують функції світових резервних валют, активно застосовували інструменти стимулюючої монетарної політики, використовуючи досвід подолання наслідків глобальної фінансової кризи 2008 року. У результаті баланс Федеральної резервної системи США протягом одинадцяти місяців зріс приблизно на 70 %, тоді як активи Європейського центрального банку та Банку Англії збільшилися більш ніж на 40 %. При цьому діяльність центральних банків не обмежувалася лише розширенням грошової пропозиції. Для протидії негативним наслідкам пандемії використовувався широкий спектр інструментів монетарного регулювання, а вибір конкретної стратегії залежав від особливостей національної економіки та рівня кризових ризиків. У різних

країнах застосовувалися консервативні, агресивні або комбіновані підходи до реалізації монетарної політики [23].

Слід підкреслити, що облікова ставка й надалі залишається одним із ключових інструментів монетарної політики, за допомогою якого центральні банки регулюють економічну активність та впливають на фінансові процеси. Досвід провідних країн світу свідчить, що однією з першочергових реакцій на економічні наслідки пандемії COVID-19 стало суттєве пом'якшення процентної політики шляхом зниження облікових ставок (рис.1.4). Одними з перших такі заходи запровадили Сполучені Штати Америки. Зокрема, 16 березня 2020 року Федеральна резервна система США знизила базову процентну ставку майже до нульового рівня з метою підтримки економіки та мінімізації негативного впливу пандемії [17]. Подібне масштабне скорочення процентних ставок не застосовувалося з часу світової фінансової кризи 2008 року. У результаті рішення Федеральної резервної системи стало важливим орієнтиром для інших розвинених держав і країн із ринками, що формуються, стимулюючи їх до активнішого використання монетарних інструментів для підтримки економічного розвитку в умовах кризи.

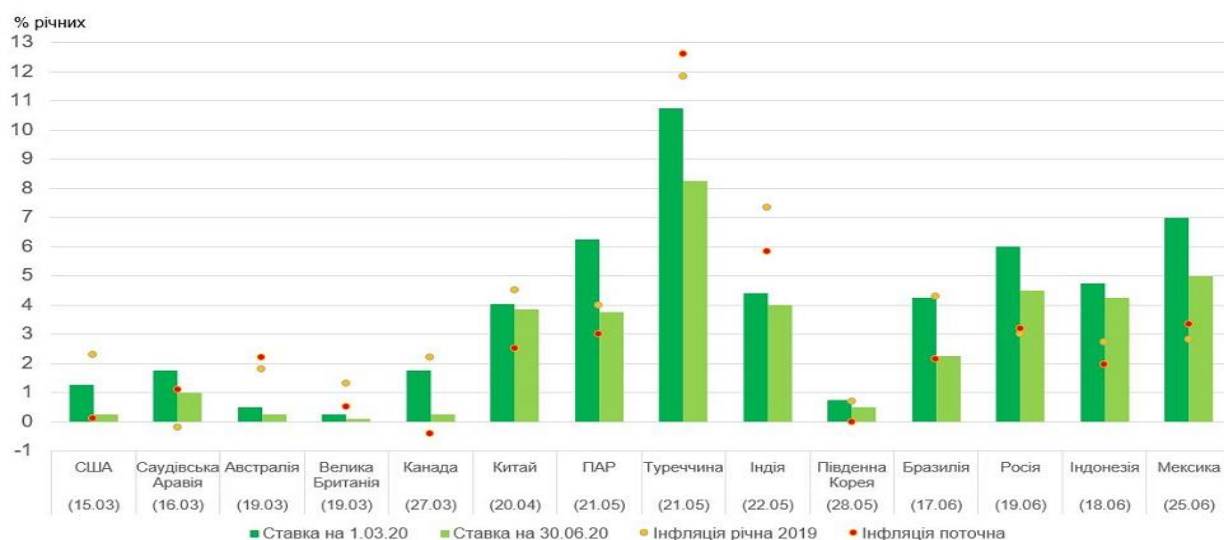

Рис. 1.4. Країни G20, що здійснили зниження облікових ставок у березні–червні 2020 року.

Джерело: побудовано автором [13; 24]

Тенденція до збереження низьких процентних ставок провідними центральними банками світу продовжувалася і в подальшому. Так, у січні 2021 року Європейський центральний банк ухвалив рішення залишити ключову процентну ставку на рекордно низькому рівні – 0 %, підтверджуючи намір і надалі підтримувати економічну активність в умовах пандемічної кризи. Крім того, без змін залишилася й програма, затверджена у грудні 2020 року, яка передбачала надання довгострокового рефінансування через спеціальні кредитні механізми (PELTRO), а також пом'якшення умов обслуговування та погашення вже наданих довгострокових кредитів [17].

У межах дослідження зарубіжного досвіду особливу увагу доцільно приділити використанню інструментів монетарної політики під час кризових періодів. Враховуючи те, що в Україні діє режим інфляційного таргетування, Національний банк України також мав можливість застосовувати облікову ставку як важливий механізм реагування на внутрішні та зовнішні економічні виклики. Зокрема, зниження облікової ставки до 6 % стало одним із заходів підтримки економічної активності та свідчило про використання стимулюючої монетарної політики з метою пом'якшення негативних наслідків економічної нестабільності, зниження ділової активності та посилення кризових тенденцій.

Аналіз міжнародної практики демонструє, що в умовах пандемічної кризи центральні банки поряд із традиційними інструментами монетарного регулювання широко застосовували додаткові заходи для підтримки стабільності фінансової системи та стимулювання економічної активності. Особливий інтерес у цьому аспекті становить досвід європейських країн, який може бути використаний для вдосконалення механізмів реалізації грошово-кредитної політики в Україні та підвищення її ефективності в умовах кризових потрясінь. Основні інструменти та антикризові заходи, що використовувалися центральними банками європейських держав під час пандемії COVID-19, представлені в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Особливості застосування монетарних інструментів у країнах Європи в
умовах пандемічної кризи

Країна	Знижен- ня ставки рефінан- сування	Зміна нормати- ву про обов'яз- кове резерву- вання	Звужен- ня коридо- ру відст- кових ставок	Опера-ції з дов- шим строком	Зас- тава	Валютні свопи, фінанс. у іно- земній валюті	QE	Пруден- ційне регулюва- ння
Європейські країни, економіки яких знаходяться у процесі розвитку та реформування								
Україна	+	+	+	+	+			+
Чехія	+							+
Грузія	+							+
Угорщина	+	+			+		+	+
Молдова	+	+						+
Польща	+	+	+				+	+
Румунія	+		+			+	+	+
Туреччина	+	+			+	+	+	+
Розвинені європейські країни								
Франція					+	+	+	+
Німеччина					+	+	+	+
Греція					+	+	+	+
Італія					+	+	+	+

Джерело: побудовано автором [9; 14; 25]

Результати проведеного дослідження свідчать, що більшість європейських країн, макроекономічні характеристики яких мають певну схожість з українськими реаліями, у процесі реалізації грошово-кредитної політики віддають перевагу використанню традиційних монетарних інструментів. Такий підхід дозволяє забезпечувати належний рівень фінансової стабільності, підтримувати економічну активність та ефективно реагувати на кризові явища в економіці. Натомість розвинені держави, які під час попередніх криз значною мірою вичерпали потенціал класичних механізмів грошово-кредитного регулювання, досить швидко перейшли до використання нетрадиційних інструментів. Зокрема, у період пандемії COVID-19 центральні банки різних країн світу активно шукали нові ефективні способи підтримки економіки, одним із яких стало кількісне пом'якшення (QE).

Особливість кількісного пом'якшення полягає в тому, що центральний банк здійснює додаткове вливання ліквідності в економіку шляхом придбання державних облігацій та інших фінансових активів або через підтримку вторинних фінансових ринків. Такий підхід сприяє полегшенню державних запозичень і забезпечує фінансову систему додатковими ресурсами. Варто зазначити, що QE застосовувалося в усіх розвинених країнах, охоплених аналізом, а також у низці країн із ринками, що розвиваються, зокрема в Польщі, Румунії, Угорщині та Туреччині.

На думку експертів, використання політики кількісного пом'якшення є найбільш обґрунтованим для розвинених економік зі стабільною національною валютою та низьким рівнем інфляції. Водночас центральні банки таких держав виходять із припущення, що очікувані позитивні результати від застосування QE перевищують потенційні ризики. З огляду на це зазначені заходи розглядаються як виправдані, оскільки вони дають змогу фінансовим органам реалізовувати масштабні антикризові програми та забезпечувати банківський сектор значними обсягами ліквідності. У контексті збереження надзвичайно низьких процентних ставок і високого рівня фінансових зобов'язань проф. В. О. Шевчук припускає, що кількісне пом'якшення може стати постійним елементом інструментарію економічної політики європейських країн [26].

Проведене дослідження також засвідчує, що окремі інструменти монетарного регулювання, зокрема розширення переліку прийнятних видів застави, активно використовувалися як у розвинених країнах, так і в державах із ринками, що розвиваються. Поглиблений аналіз інструментів грошово-кредитного регулювання, що використовувалися в європейських країнах із перехідною економікою, а також у державах, економічні умови яких є подібними до українських, представлено в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Особливості реалізації монетарної політики України та окремих країн Європи в умовах пандемічної кризи

Крани	Заходи
Польща	1. Народний банк Польщі (НБП) знизив ключову процентну ставку до 0,5 % та запровадив операції репо (тонкого налаштування) для забезпечення ліквідності для банків. 2. НБП знизив необхідний резервний коефіцієнт з 3,5 до 0,5 % та підвищив процентну ставку за обов'язковими резервами до рівня, що відповідає процентній ключовій ставці. 3. НБП розпочав на вторинному ринку купівлю польських казначейських цінних паперів та розширив перелік цінних паперів, що приймаються у заставу.
	4. НБП запровадив програму забезпечення фінансування банківського кредитування нефінансових приватних підприємств. 5. Скасовано 3-х відсотковий буфер системного ризику для вимог банківського капіталу. 6. Польський орган фінансового нагляду (ПФСА) оголосив заходи, пов'язані з резервами та перекласифікацією позик існуючим підприємствам середнього, малого та мікробізнесу з метою дозволу повернення кредитних сум протягом більш тривалого періоду. 7. Польська Асоціація банківської діяльності рекомендувала банкам добровільну відстрочку платежів за кредитами для постраждалих позичальників на три місяці. Банки також збільшили ліміти на безконтактні кредитні картки.
Чехія	1. Зниження ключової процентної ставки до 0,25 %. 2. Збільшення частоти операцій репо з одного до трьох разів на тиждень і зниження антициклічної ставки буфера капіталу на 0,75 в. п. до 1 %, що вступило в дію з 1 квітня 2020 р. 3. Внесення змін до закону про Чеський національний банк щодо розширення повноважень використання типів цінних паперів на вторинному ринку у разі виникнення шоків ситуацій та розширення кола учасників для співпраці.
Румунія	1. Національний банк Румунії (НБР) знизив ключову ставку грошово-кредитної політики на 0,50 в. п. до 2,0 %. 2. НБР звузив коридор процентних ставок до $\pm 0,5$ в. п. 3. НБР запровадив проведення репо-операцій зворотного викупу державних цінних паперів для забезпечення ліквідності кредитних установ. 4. НБР почав купувати державні цінні папери на вторинному ринку та запровадив певні оперативні заходи для забезпечення безперебійного функціонування платіжних та розрахункових систем. 5. НБР дозволив банкам відтермінувати погашення позик для домогосподарств та підприємств, які постраждали від COVID-19, на термін до дев'яти місяців.
Словенія (зона євро)	1. Банк Словенії (БС) поширив усі заходи ЄЦБ на всі банки Словенії, зокрема ощадні. 2. Постраждалим фірмам та домогосподарствам дозволено отримувати відстрочення повернення банківських позик на строк до 12 місяців. 3. Банк Словенії знизив максимальний рівень дозволених комісійних платежів на банківських рахунках. 4. Міністерство фінансів Словенії обмежило розподіл прибутку в банках та ощадних касах; та (iv) BoS

Джерело: побудовано автором [9; 14; 25]

У цілому результати аналізу інструментів монетарної політики України та європейських країн із ринками, що формуються, наведених у таблиці 1.3, свідчать про те, що центральні банки в умовах кризи переважно

зосереджувалися на підтримці економічної активності через запровадження спеціальних програм монетарного стимулювання. Активні дії центральних банків світу, зокрема зниження процентних ставок та розширення програм рефінансування банківського сектору, мали подвійний ефект. З одного боку, такі заходи могли сприяти посиленню інфляційного тиску в майбутньому, а з іншого — забезпечували необхідні умови для відновлення економічної активності та підтримки фінансової стабільності. У зв'язку з цим вибір інструментів монетарного регулювання повинен базуватися на всебічному аналізі поточної економічної ситуації, врахуванні національних особливостей розвитку економіки та оцінці потенційних наслідків реалізації відповідних заходів.

Визначаючи найбільш результативні інструменти монетарної політики в умовах кризи, викликаній пандемією COVID-19, необхідно враховувати, що світова економіка ще не завершила процес відновлення після глобальної фінансово-економічної кризи 2008 року. Це свідчить про те, що фундаментальні причини попередньої кризи не були повністю усунуті. Унаслідок цього сучасна світова економіка функціонує в умовах підвищеної нестабільності порівняно з періодом попередньої рецесії, що зумовлено накопиченням значних боргових зобов'язань та послабленням довіри до міжнародної фінансової, інвестиційної та торговельної системи.

Водночас слід усвідомлювати, що світова економіка зіткнулася з тривалим кризовим періодом. Як зазначав в інтерв'ю ВВС п'ятий Генеральний секретар Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) Анхель Гурріа [14], економічні наслідки поширення коронавірусної інфекції вже перевищили масштаби глобальної фінансової кризи. На його думку, очікування швидкого відновлення економік постраждалих країн є надто оптимістичними та не враховують реальної складності процесу післякризового відновлення.

Іншими словами, значна частина урядів виходила з припущення, що у разі короткострокового характеру економічної кризи, спричиненої пандемією, та успішного подолання її основних наслідків уже у 2021 році, найбільш доцільною відповіддю могла б стати стимулююча монетарна політика. У такому випадку основний акцент робився б на помірному зниженні ключових процентних ставок центральними банками, а за необхідності – на застосуванні нетрадиційних монетарних інструментів для зниження довгострокових процентних ставок. Додатково могли використовуватися автоматичні фіскальні стабілізатори як складова традиційної макроекономічної політики.

Однак затяжний характер кризи вимагав значно активнішого втручання державних інститутів. Зокрема, актуальним стало забезпечення економіки достатнім рівнем ліквідності через активну участь центральних банків, посилення стимулюючого характеру фіскальної політики, а також формування сприятливого середовища для розвитку міжнародної торгівлі та залучення іноземного капіталу. Отже, мінімізація негативних економічних наслідків пандемії COVID-19 вимагала не лише застосування дієвих монетарних інструментів підтримки економіки, але й реалізації комплексних інституційних перетворень. Такі зміни мали бути спрямовані на зміцнення економічної стійкості, підвищення здатності держави протидіяти майбутнім кризовим викликам та створення передумов для довгострокового і збалансованого економічного розвитку.

Висновки до розділу

За результатами проведеного дослідження було проаналізовано теоретичні засади виникнення та розвитку світових економічних криз, а також з'ясовано їх ключові причини, характерні прояви та наслідки для макроекономічного розвитку держав. Встановлено, що економічні кризи є закономірним елементом циклічного розвитку економіки та супроводжуються

зниженням обсягів виробництва, зростанням рівня безробіття, погіршенням фінансового стану суб'єктів господарювання, дестабілізацією банківського сектору та зменшенням добробуту населення. Разом із тим пандемія COVID-19 набула ознак унікальної глобальної кризи, оскільки її наслідки охопили не лише економічну сферу, але й суттєво вплинули на соціальне життя суспільства, функціонування системи охорони здоров'я, освітньої галузі та розвиток міжнародних економічних зв'язків.

Дослідження показало, що пандемія COVID-19 спричинила найглибше скорочення світової економіки з часів Великої депресії. Найбільш відчутними наслідками стали падіння світового ВВП, скорочення міжнародної торгівлі, зростання безробіття, зниження доходів населення, скорочення споживчого попиту та значні втрати у сфері послуг. Особливо вразливими виявилися туристична галузь, транспортна сфера, громадське харчування та підприємства малого бізнесу. Крім того, пандемія спричинила суттєві зміни у структурі споживання, організації праці та функціонуванні світових ринків.

Встановлено, що економічні наслідки пандемії значною мірою залежали від рівня економічного розвитку держав, ефективності національних інституцій та своєчасності антикризових заходів. Попри значне падіння економічної активності у більшості країн світу, окремі держави змогли продемонструвати вищий рівень стійкості завдяки ефективному використанню інструментів державного регулювання та підтримки економіки.

Особливу роль у подоланні наслідків пандемічної кризи відігравали центральні банки та органи державного управління. Аналіз світового досвіду показав, що основними напрямками антикризового реагування стали реалізація стимулюючої монетарної політики, зниження облікових ставок, розширення програм рефінансування банків, використання механізмів кількісного пом'якшення, а також впровадження масштабних фіскальних програм підтримки населення та бізнесу. Такі заходи сприяли збереженню фінансової

стабільності, підтримці ліквідності банківської системи та пом'якшенню негативного впливу кризи на економічний розвиток.

Узагальнення світового досвіду свідчить, що мінімізація негативних наслідків пандемії COVID-19 можлива лише за умови комплексного застосування монетарних, фіскальних та інституційних інструментів економічної політики. Разом із тим пандемічна криза продемонструвала важливість зміцнення стійкості національних економік до зовнішніх викликів, удосконалення системи державного регулювання та розвитку ефективних механізмів антикризового управління. Реалізація таких заходів створює необхідні передумови для забезпечення довгострокової макроекономічної стабільності, підвищення конкурентоспроможності економіки та підтримання сталих темпів економічного зростання в майбутньому.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ВПЛИВУ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

2.1 Вплив пандемії COVID-19 на економічний розвиток України

Економічний розвиток України в умовах пандемії COVID-19 відзначався значними труднощами та супроводжувався суттєвими соціально-економічними втратами. Поширення пандемії справило негативний вплив як на національну економіку, так і на світову економічну систему загалом, а масштаби її наслідків залишалися відчутними протягом тривалого періоду. У таких умовах особливої актуальності набуває дослідження особливостей функціонування економіки України під впливом пандемічної кризи, а також аналіз її впливу на окремі галузі та сектори ринкової економіки.

За твердженням Т. Овчаренка [27, с. 38], перше півріччя 2020 року стало одним із найскладніших соціально-економічних періодів для України. За наявними оцінками, протягом цього часу близько третини українських підприємств зазнали збитків на суму понад 1,5 млрд грн, а 46 % суб'єктів господарювання повідомили про суттєве скорочення попиту на свою продукцію та послуги. Аналогічна частка населення відзначила значне зменшення доходів, тоді як 33 % громадян повідомили про скорочення власних заощаджень.

Запровадження карантинних обмежень та тимчасове уповільнення ділової активності, спрямовані на стримування поширення коронавірусної інфекції, призвели до скорочення зовнішнього попиту на українську експортну продукцію та зниження світових цін на ключові товари експорту, зокрема металопродукцію та зернові культури. У результаті цього економіка України зіткнулася з низкою негативних наслідків, серед яких:

- скорочення обсягів валового внутрішнього продукту (рис. 2.1);
- істотне зменшення доходів домогосподарств;
- зростання рівня безробіття;
- збільшення дефіциту державного бюджету.

Згідно з інформацією Державної служби статистики України, у 2020 році обсяг валового внутрішнього продукту країни зменшився на 3,1 % порівняно з попереднім роком. Скорочення реального ВВП, який характеризує фактичні обсяги виробництва без урахування інфляційного впливу, розпочалося вже в першому кварталі 2020 року, коли його значення знизилося на 0,9 % відносно аналогічного періоду 2019 року. Негативна тенденція спостерігалася протягом усього 2020 року та зберігалася до першого кварталу 2021 року. Зокрема, у другому кварталі 2020 року реальний ВВП скоротився на 11,0 %, у третьому кварталі – на 3,3 %, у четвертому кварталі – на 0,1 %, а в першому кварталі 2021 року – на 2,3 %. Водночас починаючи з другого кварталу 2021 року економіка України продемонструвала ознаки відновлення, що проявилось у зростанні валового внутрішнього продукту на 6,2 %.

Рис. 2.1. Динаміка реального ВВП України в період пандемії COVID-19
(% до відповідного кварталу попереднього року)

Джерело: побудовано автором за [2]

У період пандемії COVID-19 доходи населення України скоротилися на 3,5 %. Одночасно спостерігалось погіршення ситуації на ринку праці. Так, у січні–серпні 2020 року рівень безробіття зріс із 4,7 % до 6,4 %, що стало найвищим показником за останні вісім років. Наприкінці року ситуація дещо стабілізувалася: у грудні 2020 року рівень безробіття знизився до 5,9 %, а у квітні 2021 року становив уже 5,2 % [28].

Найбільшого негативного впливу пандемія завдала окремим галузям економіки України, серед яких [3; 4; 6; 21; 29]:

- сфера культури, дозвілля та розваг;
- авіаційні та автомобільні перевезення;
- спортивна та фізкультурно-оздоровча діяльність;
- туристична галузь;
- сфера громадського харчування;
- готельний бізнес;
- діяльність недержавних закладів освіти та організацій додаткової освіти.

Зазначені види економічної діяльності характеризуються значною часткою малих і середніх підприємств, що зробило їх особливо вразливими до наслідків карантинних обмежень. У результаті суттєво погіршився їхній фінансовий стан та платоспроможність. Незважаючи на впровадження державою низки заходів підтримки бізнесу, значна кількість підприємств не змогла адаптуватися до нових умов господарювання та припинила свою діяльність. Особливо відчутними негативні наслідки стали для малого і середнього бізнесу та підприємств сфери послуг [29].

Водночас пандемія сприяла активізації процесів цифровізації та розширенню використання цифрових технологій населенням і бізнесом [27]. У низці секторів економіки ще до початку кризи спостерігався активний розвиток цифрових комунікацій та онлайн-форматів взаємодії. Це дозволило значно легше адаптуватися до карантинних обмежень і забезпечити безперервність

окремих бізнес-процесів. Переваги отримали насамперед ті компанії та організації, які заздалегідь інвестували у цифровий розвиток, технологічне оновлення та підвищення власної стійкості до кризових викликів.

З практичної точки зору одним із головних економічних наслідків пандемії для населення стало скорочення доходів і заощаджень. Зменшення доходів значною мірою було пов'язане зі зростанням безробіття та скороченням економічної активності. Крім того, частина населення виявилася недостатньо підготовленою до нових умов функціонування економіки через відсутність необхідних цифрових навичок і компетентностей, що негативно позначилося на її конкурентоспроможності на ринку праці [30].

Загалом 2020 рік став одним із найскладніших періодів для економіки України. Запровадження жорстких карантинних заходів та боротьба з поширенням коронавірусної інфекції спричинили суттєве уповільнення ділової активності, скорочення зовнішнього попиту на українську продукцію та зниження цін на основні експортні товари. Наслідками цих процесів стали зростання безробіття, зменшення доходів населення, падіння валового внутрішнього продукту, скорочення інвестиційної активності та збільшення дефіциту державного бюджету.

Поряд із численними негативними наслідками пандемії доцільно відзначити й окремі позитивні тенденції, зокрема прискорення процесів цифрової трансформації державного сектору. Пандемія COVID-19 стала важливим каталізатором впровадження сучасних цифрових технологій у діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування. Це сприяло підвищенню ефективності функціонування державних інституцій, оптимізації адміністративних процесів, а також розширенню можливостей громадян щодо отримання електронних державних послуг.

Крім того, пандемія не спричинила суттєвого скорочення обсягів українського експорту. За підсумками 2020 року експорт товарів з України

зменшився лише на 1,7 % порівняно з попереднім роком, тоді як обсяги імпорту скоротилися на 10,1 % (рис. 2.2).

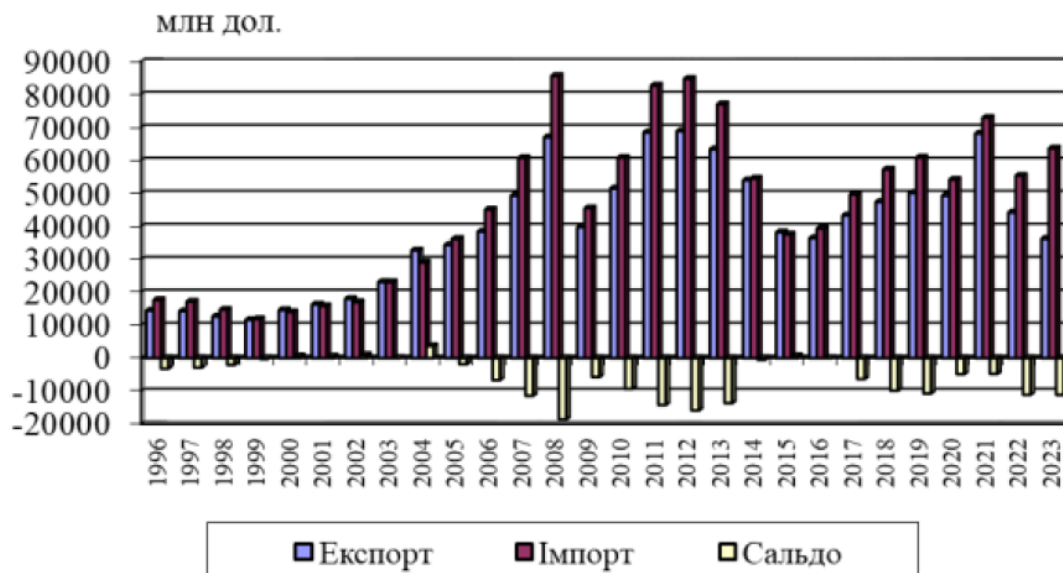

Рис. 2.2. Динаміка українського експорту товарів у 1996-2022 рр., млрд дол. США

Джерело: побудовано автором за [2]

Пандемія COVID-19 також стала важливим каталізатором поширення цифрових технологій серед населення України. Відповідно до результатів соціологічних досліджень, значна частина респондентів зазначила, що під час пандемії стала частіше користуватися цифровими сервісами та онлайн-послугами. Водночас така тенденція була найбільш характерною для осіб віком від 30 до 45 років, які становлять найбільш економічно активну частину населення. При цьому ставлення до цифровізації суттєво відрізнялося залежно від місця проживання. Якщо мешканці великих міст переважно розглядали цифрові технології як інструмент розширення економічних можливостей та підвищення ефективності праці, то жителі невеликих населених пунктів частіше висловлювали занепокоєння щодо можливих ризиків цифрової трансформації,

зокрема втрати робочих місць, посилення автоматизації та потенційного зростання податкового навантаження.

Для більш глибокого аналізу впливу пандемії на економіку України доцільно розглядати її наслідки окремо для державного сектору, населення та малого і середнього бізнесу. Дослідження свідчать, що найбільших втрат зазнали галузі, діяльність яких безпосередньо залежала від фізичної присутності споживачів та мобільності населення. Насамперед це стосується туристичної сфери, підприємств громадського харчування та індустрії розваг, які зазнали значного скорочення обсягів діяльності внаслідок карантинних обмежень.

Разом із тим окремі види економічної діяльності отримали додаткові можливості для розвитку. Найбільший позитивний ефект спостерігався у сфері електронної комерції та інформаційних технологій, попит на продукцію та послуги яких істотно зріс під час пандемії (рис. 2.3). Активне поширення дистанційної роботи, онлайн-торгівлі та цифрових сервісів сприяло прискоренню розвитку цих секторів. За прогнозними оцінками, протягом наступних трьох років обсяг ринку електронної комерції в Україні може зрости приблизно на 40 млрд грн [14], що свідчить про значний потенціал подальшого розвитку цифрової економіки.

Рис. 2.3. Тенденції розвитку ринку електронної комерції та його частки у структурі роздрібної торгівлі

Джерело: побудовано автором за [2]

Таким чином, в умовах пандемічної кризи українські підприємства були змушені оперативно пристосовуватися до нових умов ведення господарської діяльності з метою збереження своєї конкурентоспроможності та ринкових позицій. Одним із найважливіших напрямів адаптації стала цифровізація бізнес-процесів, яка забезпечила підвищення ефективності управлінських рішень, оптимізацію виробничих та операційних процесів, а також удосконалення комунікації з клієнтами. У багатьох компаніях значно прискорилися процеси впровадження цифрових технологій та інноваційних рішень, що дало можливість підтримувати безперервність діяльності та забезпечувати належний рівень функціонування навіть за умов жорстких карантинних обмежень.

2.2 Оцінка впливу пандемії COVID-19 на валютний ринок України

Для проведення емпіричного дослідження було сформовано вибірку місячних статистичних даних за п'ятьма основними показниками: обмінним курсом гривні до долара США (EX), показником CFUS, розривом випуску (GAP), процентним диференціалом (ID) та індексом споживчих цін (ICЦ). У межах побудованої моделі змінна EX розглядається як залежна, тоді як GAP, ID, ICЦ та CFUS виступають пояснювальними змінними. Зокрема, показник GAP характеризує різницю між доданою вартістю промисловості та розривом випуску, ID відображає різницю між міжбанківською процентною ставкою Національного банку України та ставкою федеральних фондів США, ICЦ визначається як різниця між темпами зростання індексу споживчих цін в Україні та США, а CFUS характеризує різницю між резервами або профіцитом торговельного балансу України та фактичними обсягами використаних прямих іноземних інвестицій.

Інформаційну основу дослідження становили статистичні дані Державної служби статистики України [2], матеріали Національного банку України та інформаційні ресурси Бюро економічного аналізу США (BEA). Для проведення

економетричного аналізу було сформовано вибірку, що охоплює період з січня 2006 року до червня 2021 року та налічує 186 спостережень. Такий часовий інтервал і обсяг даних забезпечують належний рівень репрезентативності дослідження та створюють достатню інформаційну базу для отримання достовірних результатів аналізу.

Відповідно до наукових праць Н. Loayza та S. Pennings (2020) [32], похідна математичної моделі, побудованої на основі правила Тейлора, має такий вигляд:

$$\begin{aligned} e_t = & s_t E e_{t+1} - s_t CFUS_t - s_t \lambda (i_{t-1} - \widetilde{i_{t-1}}) \\ & - s_t (1 - \lambda) (\mu_t - \widetilde{\mu_t}) - s_t (\varepsilon_t - \widetilde{\varepsilon_t}) \\ & - s_t (1 - \lambda) \{ [\alpha_1 - (\alpha_3 - \alpha_3^*)] (p_t - \widetilde{p_t}) \\ & - \alpha_2 (y_t - \widetilde{y_t}) \} \end{aligned} \quad (1)$$

Побудована модель ґрунтується на припущенні, що показники ID, CFUS, CPI та GAP здійснюють асиметричний вплив на динаміку обмінного курсу гривні. Такий підхід дає змогу врахувати неоднакову реакцію валютного курсу на зміни макроекономічних чинників залежно від характеру та напрямку їх впливу.

Однією з основних передумов застосування векторної моделі корекції помилки (VECM) є стабільність часових рядів, що передбачає знаходження всіх коренів характеристичного рівняння всередині одиничного кола. Разом із тим досягнення стаціонарності шляхом переходу до різниць може призводити до втрати частини інформації, що міститься у вихідних даних. У такому випадку основна увага зосереджується на короткострокових взаємозв'язках між змінними, тоді як довгострокові залежності можуть бути частково втрачені. Саме тому для збереження інформаційної цінності часових рядів та виявлення довгострокових рівноважних взаємозв'язків доцільним є використання моделі VECM, яка дозволяє одночасно аналізувати як короткострокову динаміку, так і довгострокову рівновагу між економічними показниками.

Для перевірки стаціонарності досліджуваних змінних було застосовано розширений тест Дікі–Фуллера (ADF-тест). Отримані результати свідчать про те, що початкові часові ряди всіх змінних є нестаціонарними на рівні значущості 1 %. Водночас ряди перших різниць виявилися стаціонарними, що дає підстави віднести їх до інтегрованих рядів першого порядку $I(1)$. Наступним етапом дослідження стало проведення коінтеграційного аналізу за методом Йохансена. Результати тестування підтвердили наявність щонайменше двох довгострокових коінтеграційних зв'язків між досліджуваними змінними. Отже, існують необхідні статистичні передумови для побудови та оцінювання моделі VECM.

Векторна модель корекції помилки (VECM) є модифікованою формою векторної авторегресійної моделі (VAR), яка використовується для дослідження впливу макроекономічних чинників на динаміку валютного курсу гривні в умовах пандемії COVID-19. Особливістю цього підходу є можливість одночасного аналізу як короткострокових змін економічних показників, так і довгострокових рівноважних зв'язків між ними. Завдяки цьому модель VECM дає змогу комплексно оцінити процес формування валютного курсу, визначити характер взаємодії між досліджуваними змінними та проаналізувати вплив окремих факторів на курсову динаміку як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі.

$$\begin{aligned}
 \Delta ER_t = & 6.08 * ECM_{t-1} - 0.007885 * ECM_{t-2} \\
 & + 5.36 * \Delta CFUS_{t-1} + 1.14 * \Delta CFUS_{t-2} \\
 & - 0.005995 * \Delta CPI_{t-1} \\
 & - 0.000580 * \Delta CPI_{t-2} \\
 & - 0.001392 * \Delta GAP_{t-1} \\
 & - 0.002134 * \Delta GAP_{t-2} \\
 & + 0.011711 * \Delta ID_{t-1} \\
 & + 0.003913 * \Delta ID_{t-2} - 0.004603 \quad (2)
 \end{aligned}$$

Отримані результати свідчать про від'ємне значення відповідного коефіцієнта, що вказує на негативний зв'язок між зростанням індексу споживчих цін та зміцненням курсу гривні. Таким чином, підвищення інфляційного тиску сприяє послабленню національної валюти, тоді як стабільна динаміка цін є важливою передумовою забезпечення стабільності валютного курсу. Аналогічно коефіцієнт при змінній GAP також має від'ємне значення, що свідчить про негативний вплив розриву випуску на зміцнення гривні. Отже, для забезпечення стійкого економічного розвитку важливим є підтримання збалансованого рівня виробництва, оскільки надмірне збільшення розриву випуску може негативно позначатися на темпах економічного зростання України в довгостроковій перспективі.

З метою оцінювання стабільності побудованої моделі VECM було проведено тестування на наявність одиничного кореня. Результати аналізу показали, що, за винятком одиничного кореня, який є характерним для самої моделі VECM, усі власні значення відповідної матриці розташовані всередині одиничного кола, причому більшість із них знаходяться на значній відстані від його межі. Це підтверджує стійкість моделі та свідчить про можливість подальшого використання результатів для аналізу імпульсного відгуку.

Для дослідження реакції змінних на зовнішні шоки було застосовано функцію імпульсного відгуку. Цей інструмент дозволяє оцінити вплив одноразового стандартного відхилення випадкової похибки на поточну та майбутню динаміку ендогенних змінних моделі. Використання функції імпульсного відгуку дає змогу простежити характер і тривалість впливу окремих макроекономічних факторів на обмінний курс гривні. На рисунку 2.4 представлено результати оцінювання впливу показників GAP, CFUS, CPI та ID на динаміку обмінного курсу гривні (ER).

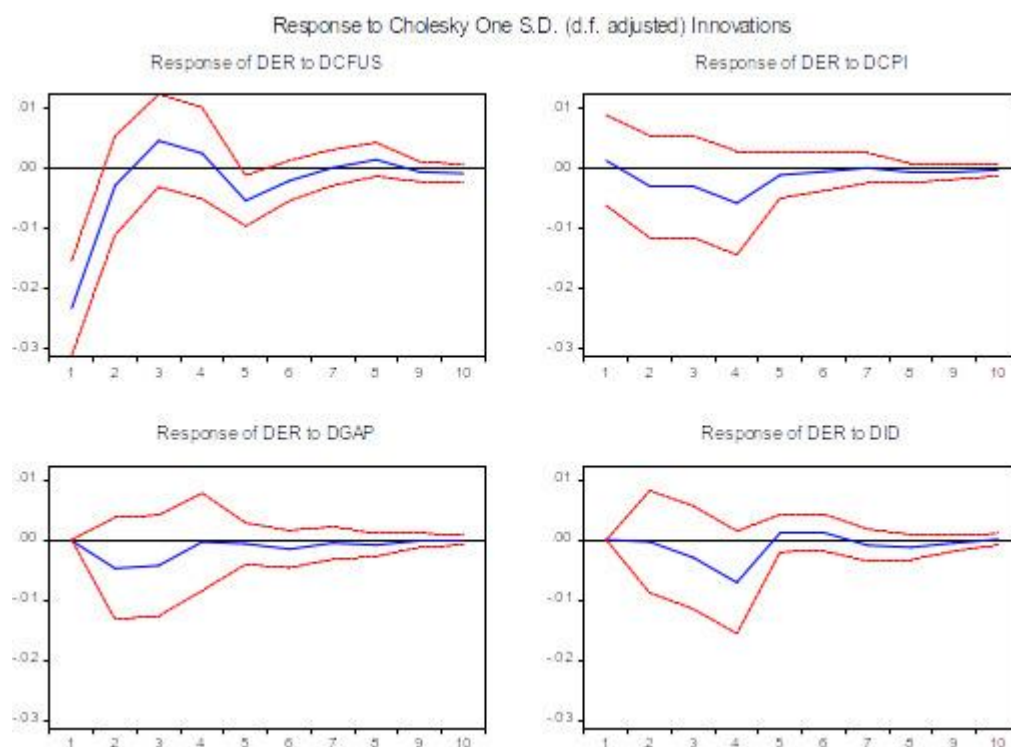

Рис. 2.4. Результати функції імпульсної реакції (IRF) різних змінних для обмінного курсу гривня

Джерело: побудовано автором

На рисунку 2.4 червоною лінією відображено межі 95-відсоткового довірчого інтервалу, синя лінія характеризує ортогоналізовану функцію імпульсного відгуку (IRF), по осі абсцис представлено лаговий період, а по осі ординат – величину впливу одного стандартного відхилення шоку на досліджувані змінні.

Результати аналізу, наведені на рисунку 2.4, свідчать, що вплив показника CFUS на обмінний курс гривні (ER) у довгостроковому періоді є більш суттєвим порівняно з коротко- та середньостроковим періодами, тоді як найбільш виражена асиметрія спостерігається саме в короткостроковій перспективі. Позитивний шок CFUS величиною в одне стандартне відхилення чинить позитивний вплив на обмінний курс. Оскільки у дослідженні використовується пряме котирування валютного курсу, збільшення припливу

капіталу супроводжується зростанням відповідного показника обмінного курсу. Така ситуація значною мірою пов'язана з переходом України від режиму фіксованого валютного курсу до режиму плаваючого курсоутворення та впровадженням механізму визначення центрального паритету гривні. Вплив потоків капіталу на валютний ринок особливо посилюється в умовах пандемії COVID-19. У короткостроковому періоді після початкового шоку спостерігається тенденція до повернення системи до рівноважного стану, тоді як зростання довіри іноземних інвесторів до українського ринку сприяє збільшенню припливу капіталу та підтримує стабільність валютного курсу.

Щодо індексу споживчих цін, результати показують, що позитивний шок CPI в розмірі одного стандартного відхилення здійснює негативний вплив на обмінний курс гривні, причому максимальний ефект спостерігається у другому лаговому періоді. Короткостроковий негативний вплив є більш відчутним порівняно із середньо- та довгостроковими періодами, що свідчить про високу чутливість валютного ринку до інфляційних процесів. Незважаючи на те, що пандемія COVID-19 мала переважно короткостроковий вплив на динаміку валютного курсу, у довгостроковій перспективі його зміни визначаються насамперед фундаментальними макроекономічними чинниками. Високий рівень інфляції в Україні створює додатковий тиск на валютний ринок, оскільки зростання грошової маси та інфляційних очікувань сприяє знеціненню національної валюти. Відповідно до теорії паритету купівельної спроможності, підвищення загального рівня цін призводить до зниження купівельної спроможності гривні та її поступового ослаблення відносно іноземних валют.

Аналіз реакції обмінного курсу на зміну показника GAP свідчить, що позитивний шок розриву випуску також має негативний вплив на валютний курс, досягаючи максимального значення приблизно у четвертому періоді. Негативний ефект є більш помітним у короткостроковому періоді, ніж у довгостроковому, що вказує на наявність лагового механізму впливу

виробничої активності на валютний ринок. Отримані результати свідчать про те, що значний розрив випуску може негативно позначатися на стабільності валютного курсу. Якщо темпи економічного зростання в Україні перевищують аналогічні показники провідних економік світу, це може сприяти зміцненню гривні в короткостроковій перспективі. Однак у довгостроковому періоді прискорене економічне зростання може супроводжуватися посиленням інфляційного тиску та коригуванням валютного курсу для підтримки конкурентоспроможності експорту. Крім того, скорочення профіциту торговельного балансу та зростання виробничих дисбалансів можуть впливати на формування очікувань учасників ринку та стимулювати проведення більш жорсткої монетарної політики.

Узагальнюючи результати аналізу, слід зазначити, що позитивний шок показника ID величиною в одне стандартне відхилення також переважно чинить негативний вплив на показник ER, причому максимальний ефект спостерігається приблизно через чотири лагові періоди. Вищий рівень процентного диференціалу, тобто перевищення процентних ставок у гривні над відповідними ставками в доларах США, сприяє підвищенню попиту на національну валюту та її зміцненню. Водночас вплив процентного диференціалу на валютний курс має часовий лаг. Зокрема, у період пандемії Національний банк України здійснював заходи, спрямовані на коригування процентної політики та підтримку банківської системи, що сприяло зменшенню негативного впливу зовнішніх шоків на валютний ринок. Отримані результати підтверджують ефективність використання процентної політики як одного з інструментів стабілізації обмінного курсу гривні в умовах кризових явищ.

2.3 Оцінка економічної стійкості регіонів України в умовах пандемії COVID-19

Одним із ключових висновків, отриманих у результаті пандемії COVID-19, стало усвідомлення необхідності розбудови цілісної системи національної стійкості, важливими складовими якої є економічна та соціальна стійкість на державному, регіональному, галузевому й місцевому рівнях. У сучасних умовах особливої ваги набуває спроможність держави оперативно реагувати на кризові ситуації та забезпечувати стабільне функціонування стратегічно важливих секторів економіки. Водночас під час розроблення антикризової політики необхідно враховувати не лише її поточну ефективність, а й можливі довгострокові наслідки для економічного розвитку та фінансової стабільності держави. Важливу роль у цьому процесі відіграє належна координація діяльності центральних і місцевих органів влади, а також забезпечення ефективної взаємодії між усіма рівнями державного управління з метою підвищення результативності антикризових заходів.

Поширення пандемії COVID-19 та запровадження безпрецедентних карантинних обмежень суттєво сповільнили темпи економічного розвитку та негативно вплинули на рівень економічної стійкості як України, так і більшості країн світу, включаючи держави Європейського Союзу (рис. 2.5). Найбільш відчутний негативний вплив жорстких протиепідемічних заходів в Україні спостерігався у період загальнонаціонального локдауну у квітні–травні 2020 року, коли значна частина економічної діяльності була тимчасово обмежена або призупинена.

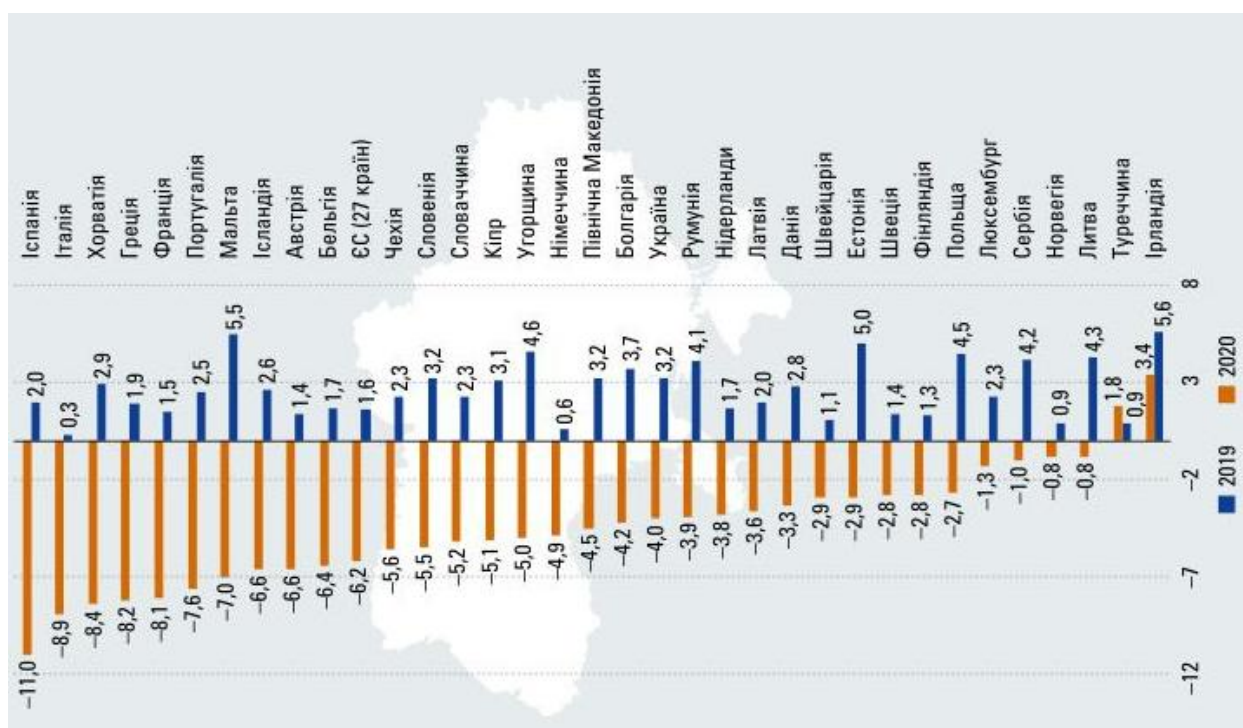

Рис. 2.5. Порівняння зміни ВВП в Україні та інших країнах Європи під час пандемії, у % до попереднього року

Джерело: побудовано автором [13]

Разом із тим у третьому та четвертому кварталах 2020 року поступове пом'якшення карантинних обмежень сприяло частковому відновленню економічної активності. Попри тривале збереження складної епідеміологічної ситуації, суб'єкти господарювання та населення поступово пристосовувалися до нових умов економічної діяльності та повсякденного життя. Процеси адаптації сприяли частковому відновленню економічної активності, що відобразилося на покращенні окремих макроекономічних показників і поступовій стабілізації економічної ситуації.

За підсумками 2020 року скорочення валового внутрішнього продукту України становило 4,0 %, що виявилось нижчим за прогнози багатьох міжнародних і вітчизняних експертів. Загалом економічна ситуація в Україні була відносно стабільнішою порівняно з низкою інших держав. Зокрема, масштаби економічного спаду виявилися меншими, ніж у деяких сусідніх

країнах, таких як Угорщина та Словаччина, де негативні наслідки пандемії для економіки були більш відчутними. Одним із факторів, що сприяли відносно кращим результатам України, стала ефективність окремих заходів економічної адаптації та трансформації, реалізованих у період пандемічної кризи.

Негативний вплив на економічну стійкість України в умовах пандемії COVID-19 справляли низький рівень інтеграції до глобальних ланцюгів створення доданої вартості, значні масштаби тіньового сектору економіки та доходів населення, а також недостатній рівень розвитку туристичної галузі. Водночас існували й фактори, які сприяли збереженню відносно економічної стабільності. До них належали вагома частка аграрного сектору в структурі економіки, що забезпечувала продовольчу безпеку держави, значна роль великого промислового виробництва, яке продовжувало функціонувати навіть у періоди найбільш жорстких карантинних обмежень, а також висока адаптивність населення до кризових умов і здатність швидко пристосовуватися до нових соціально-економічних викликів.

Поряд із цим важливу роль у пом'якшенні наслідків пандемії відіграли заходи економічної політики, реалізовані Урядом України та Національним банком України. Вони були спрямовані на підтримку домогосподарств і бізнесу, стимулювання економічної активності та збереження фінансової стабільності. Додатковими чинниками стабілізації стали швидка адаптація окремих галузей економіки до функціонування в умовах соціальних обмежень, а також відносна стійкість фінансового сектору порівняно з попередніми кризовими періодами. Сукупний вплив цих факторів сприяв підтриманню внутрішнього споживчого попиту, що стало одним із ключових драйверів економічної активності. Водночас посилення споживчого попиту супроводжувалося прискоренням інфляційних процесів, унаслідок чого рівень інфляції в січні–жовтні відповідного періоду досяг 8,5 %.

Споживчий попит домогосподарств виявився одним із найбільш стійких компонентів сукупного попиту під час пандемічної кризи та фактично став одним із головних чинників підтримки валового внутрішнього продукту у 2020 році. Позитивна динаміка споживчого попиту значною мірою була зумовлена реалізацією державою активної соціальної політики. Зокрема, упродовж 2020–2021 років відбувалося поетапне підвищення мінімальної заробітної плати: з 4723 грн станом на 1 січня 2020 року до 5000 грн з 1 вересня 2020 року та до 6000 грн з 1 січня 2021 року. Водночас держава здійснювала заходи щодо захисту трудових прав працівників і внутрішньо переміщених осіб, а також запровадила механізми соціальної підтримки населення в умовах карантинних обмежень. Серед таких заходів була виплата допомоги з тимчасової непрацездатності у розмірі 50 % середньої заробітної плати на період дії карантину. Крім того, для підтримки суб'єктів малого та середнього підприємництва реалізовувалися програми часткового безробіття, спрямовані на збереження робочих місць і підтримку економічної активності [33].

Незважаючи на суттєві виклики, спричинені національними та глобальними карантинними обмеженнями, ситуація на ринку праці України залишалася відносно контрольованою, а показники безробіття переважно відповідали прогностичним оцінкам. Відповідно до даних Державної служби статистики України, у 2020 році право на отримання допомоги по безробіттю мали 1 674,2 тис. громадян. Водночас чисельність зайнятого населення віком від 15 до 70 років зменшилася на 4,0 % порівняно з попереднім роком, а рівень безробіття серед економічно активного населення цієї вікової категорії становив 9,5 %. Упродовж січня–жовтня 2021 року статус безробітного було надано 1 178,7 тис. осіб, тоді як рівень безробіття зріс до 12,4 % [34].

Разом із тим пандемія суттєво негативно вплинула на інвестиційну активність. Незважаючи на збільшення обсягів державних капітальних інвестицій, повністю компенсувати скорочення приватних інвестицій не

вдалося. В умовах високої економічної невизначеності значна частина інвесторів відклала реалізацію інвестиційних проєктів, що призвело до формування так званої інвестиційної паузи. Саме зниження інвестиційної активності стало одним із ключових чинників погіршення економічної ситуації в період пандемії COVID-19. Найбільш суттєве скорочення серед усіх складових сукупного попиту було зафіксовано за показником валового нагромадження основного капіталу. Так, у 2020 році цей показник зменшився на 24,4 %, тоді як у 2019 році його приріст становив 11,7 % (рис. 2.5).

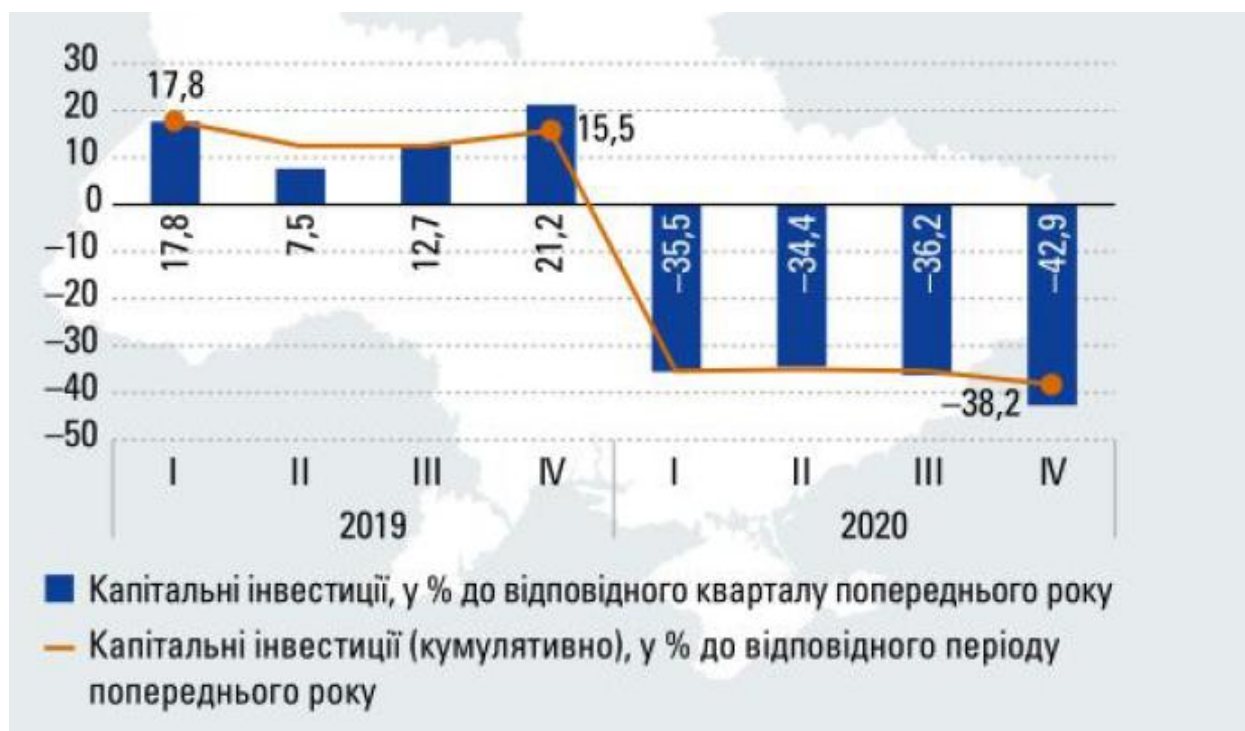

Рис. 2.5. Динаміка капітальних інвестицій в Україні у 2019-2020 р.

Джерело: побудовано автором [34]

Скорочення інвестиційної активності спостерігалось практично в усіх видах економічної діяльності. Виняток становили лише сфери поштових і кур'єрських послуг, де обсяги інвестицій продовжували зростати завдяки активному розвитку електронної комерції та збільшенню попиту на логістичні послуги. Позитивна динаміка також частково зберігалася у сфері

телекомунікацій та зв'язку. Водночас найбільш істотне падіння інвестицій було зафіксовано у галузях, діяльність яких найбільше залежала від фізичної присутності споживачів та міжнародної мобільності населення. Зокрема, значного скорочення зазнали авіаційний транспорт, транспортна галузь загалом, а також сфери мистецтва, спорту, розваг і відпочинку. Саме ці види економічної діяльності були найбільшою мірою охоплені карантинними обмеженнями та заборонами.

Надзвичайні економічні умови, що сформувалися у світі внаслідок пандемії COVID-19, а також регулярне запровадження обмежень на діяльність підприємств і організацій з метою стримування поширення коронавірусної інфекції, негативно вплинули як на складові сукупного попиту, так і на виробничу діяльність. У галузевому розрізі найбільших втрат зазнали ті сфери, функціонування яких пов'язане з масовим перебуванням людей у закритих приміщеннях або передбачає тривалі особисті контакти на близькій відстані, що підвищує ризики поширення захворювання.

Суттєві порушення виробничих процесів спостерігалися насамперед у галузях інвестиційного циклу та експортно орієнтованих секторах економіки. Найбільше постраждало машинобудування, де обсяги виробництва скоротилися на 17,6 %, а також металургійна промисловість, спад у якій становив 8,7 %. Водночас будівельна галузь продемонструвала позитивну динаміку, забезпечивши зростання на рівні 5,6 %.

У цілому скорочення валового внутрішнього продукту виявилось менш значним, ніж спад виробництва в окремих базових секторах національної економіки. Зокрема, обсяги промислового виробництва зменшилися на 4,5 %, тоді як у сільському господарстві скорочення становило 11,5 % (рис. 2.6). Відносно помірне падіння ВВП пояснюється тим, що негативні результати в одних сферах економічної діяльності частково компенсувалися кращими показниками або незначним спадом в інших галузях. Насамперед це стосується

секторів економіки, які виявилися більш пристосованими до нових умов господарювання, менш чутливими до карантинних обмежень або отримали додаткові можливості для розвитку внаслідок трансформації споживчого попиту під час пандемії.

Рис. 2.6. Індекс промислової продукції у розрізі основних видів діяльності, до відповідного періоду попереднього року, %

Джерело: побудовано автором [34]

У період пандемії COVID-19 саме сфера послуг виявилася найбільш вразливою до кризових явищ та продемонструвала найнижчий рівень економічної стійкості. Найсуттєвіших втрат зазнала галузь пасажирських перевезень, де обсяги пасажирообороту скоротилися на 53,9 %. Значний негативний вплив також спостерігався у сферах громадського харчування, готельного та ресторанного бізнесу. Водночас основною причиною скорочення діяльності зазначених секторів стало не стільки зменшення споживчого попиту,

скільки запровадження жорстких карантинних обмежень та адміністративних заходів, спрямованих на обмеження поширення коронавірусної інфекції.

Додатковим фактором вразливості стало те, що в зазначених галузях переважно функціонують малі та середні підприємства, які найбільше постраждали від запроваджених заборон та карантинних заходів. Обмежені фінансові ресурси та недостатній запас ліквідності значно ускладнили їхню адаптацію до нових умов господарювання. Натомість значно менших втрат зазнали види економічної діяльності, орієнтовані переважно на внутрішній ринок, а також підприємства, які змогли оперативно перебудувати бізнес-процеси та впровадити сучасні цифрові технології, використовуючи дистанційні формати роботи, обслуговування клієнтів і реалізації продукції.

Для оцінювання рівня економічної стійкості регіонів України в умовах пандемії доцільним є застосування методів кластерного аналізу. Основним завданням такого підходу є групування областей за сукупністю показників, що характеризують рівень їхньої економічної стійкості. У межах дослідження для оцінювання було використано 47 показників, які відображають особливості соціально-економічного розвитку регіонів у 2020 році.

За результатами проведеного кластерного аналізу області України були об'єднані у чотири групи залежно від рівня економічної стійкості. До першого кластера увійшли регіони з найвищим рівнем стійкості (НВ), до другого – області з високим рівнем економічної стійкості (В), третій кластер сформували регіони із середнім рівнем стійкості (С), а четвертий – області з низьким рівнем економічної стійкості (Н). Результати класифікації регіонів за рівнем економічної стійкості наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Групування областей України за рівнем економічної стійкості під час пандемії у 2020 р.

Групи областей (кластери)	Області
1 (НВ)	м. Київ
2 (В)	Харківська, Дніпропетровська
3 (С)	Київська, Запорізька, Львівська, Сумська, Полтавська, Донецька
4 (Н)	Волинська, Вінницька, Закарпатська, Житомирська, Івано-Франківська, Луганська, Кіровоградська, Одеська, Миколаївська, Тернопільська, Рівненська, Хмельницька, Херсонська, Чернівецька, Черкаська, Чернігівська

За: побудовано автором

Просторовий розподіл кластерів наведений на рис. 2.7.

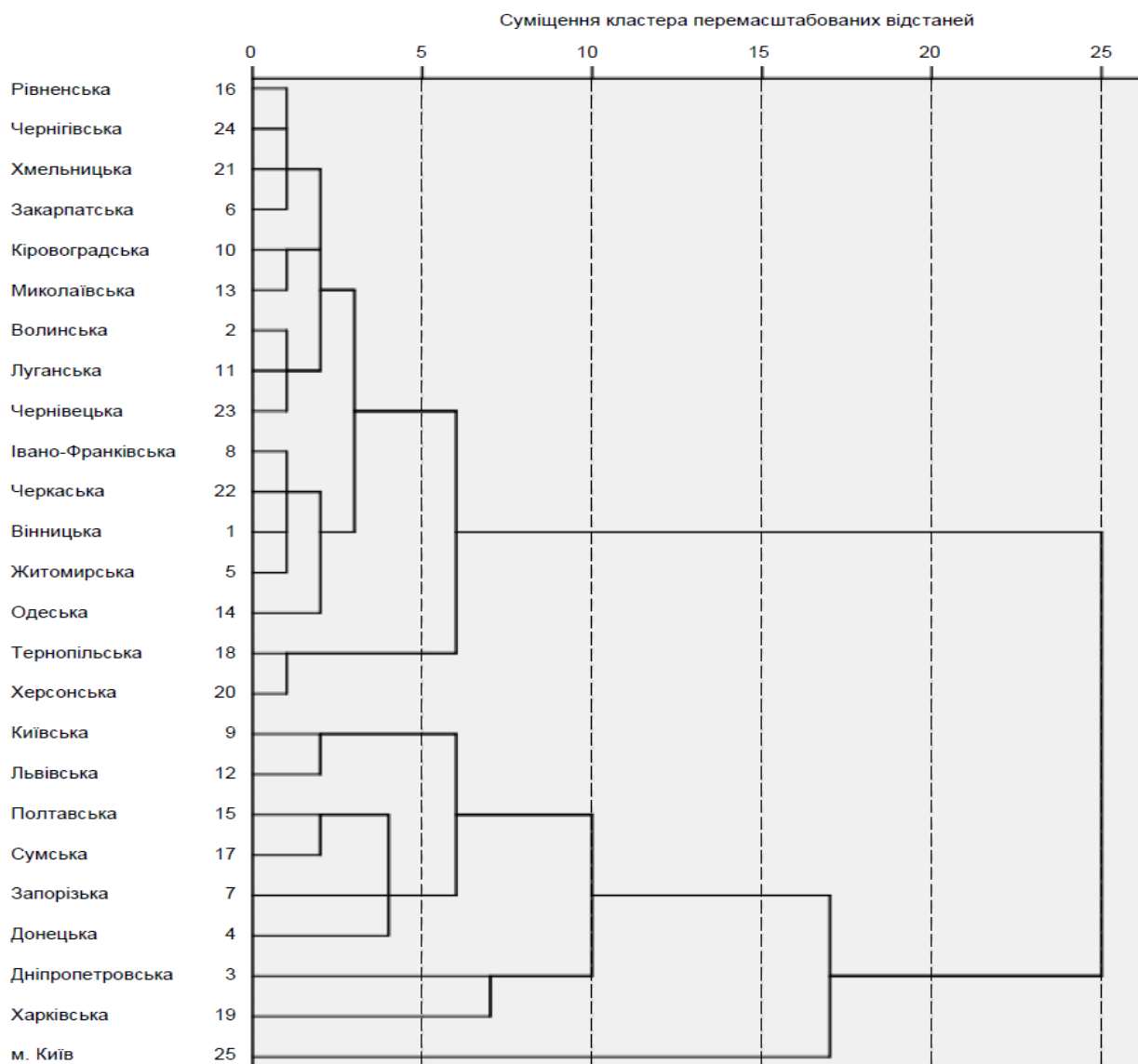

Рис. 2.7. Дендрограма групування областей України за рівнем економічної стійкості під час пандемії у 2020 році

За: побудовано автором

Таким чином, результати проведеного кластерного аналізу свідчать про доцільність розроблення адресних заходів, спрямованих на зміцнення економічної стійкості окремих регіонів України. Проведене групування областей дало можливість виявити істотні відмінності в рівні здатності регіональних економік протидіяти кризовим викликам, спричиненим пандемією COVID-19, а також визначити основні фактори, що обмежують їхню стійкість, конкурентоспроможність та спроможність до адаптації в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

Висновки до розділу

Проведене дослідження дало змогу оцінити основні наслідки пандемії COVID-19 для економіки України, валютного ринку та економічної стійкості регіонів. Встановлено, що пандемія стала одним із наймасштабніших викликів для національної економіки за останні десятиліття, спричинивши суттєве уповільнення економічної активності, скорочення валового внутрішнього продукту, зростання безробіття, зменшення доходів населення та погіршення інвестиційного клімату.

Доведено, що найбільшого негативного впливу зазнали галузі, діяльність яких була безпосередньо пов'язана з мобільністю населення та особистими контактами. Зокрема, значних втрат зазнали сфери туризму, пасажирських перевезень, громадського харчування, готельного бізнесу, культури та розваг. Водночас окремі сектори економіки продемонстрували високу адаптивність до нових умов функціонування. Насамперед це стосується сфери інформаційних технологій, електронної комерції, телекомунікацій та логістики, розвиток яких прискорився під впливом процесів цифровізації та поширення дистанційних форм роботи.

Результати аналізу показали, що попри значний негативний вплив пандемії економіка України виявила певну стійкість до кризових явищ.

Скорочення валового внутрішнього продукту у 2020 році становило 4,0 %, що виявилось меншим за попередні прогнози та нижчим порівняно з окремими країнами Центральної та Східної Європи. Важливу роль у пом'якшенні наслідків кризи відіграли заходи державної підтримки населення та бізнесу, відносна стабільність фінансової системи, а також збереження внутрішнього споживчого попиту, який став одним із головних чинників підтримки економічної активності.

У результаті проведеного економетричного аналізу встановлено, що на динаміку обмінного курсу гривні в умовах пандемії суттєво впливали макроекономічні фактори, зокрема інфляція, процентний диференціал, потоки капіталу та розрив випуску. Використання моделі VECM дозволило підтвердити наявність довгострокових взаємозв'язків між зазначеними показниками та валютним курсом. Аналіз імпульсних відгуків засвідчив, що зміни інфляційних процесів, міжнародних потоків капіталу та процентних ставок мали значний вплив на стабільність валютного ринку України як у короткостроковому, так і в довгостроковому періодах.

Оцінювання економічної стійкості регіонів України на основі кластерного аналізу виявило суттєву диференціацію регіонів за рівнем їхньої здатності протистояти кризовим явищам. Отримані результати дали можливість виокремити області з високим, середнім та низьким рівнем економічної стійкості, а також визначити ключові чинники, що впливають на адаптацію регіональних економік до зовнішніх шоків. Встановлено, що найбільш вразливими виявилися регіони з високою залежністю від сфери послуг та недостатнім рівнем економічної диверсифікації, тоді як області з розвиненим аграрним сектором, промисловим виробництвом і вищим рівнем цифровізації продемонстрували кращі показники стійкості.

Таким чином, результати проведеного аналізу підтверджують, що пандемія COVID-19 суттєво вплинула на економічний розвиток України, проте

водночас стала каталізатором структурних змін, цифрової трансформації та переосмислення підходів до забезпечення економічної стійкості. Подальше зміцнення національної економіки потребує реалізації комплексної державної політики, спрямованої на підтримку інвестиційної активності, розвиток цифрової економіки, удосконалення механізмів антикризового управління та підвищення стійкості регіонів до майбутніх зовнішніх викликів.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОСТПАНДЕМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ

3.1. Стратегічні напрями зміцнення економічної стійкості України в умовах постпандемічного відновлення

Пандемія COVID-19 стала одним із найбільш масштабних випробувань для економіки України впродовж останніх десятиліть, зумовивши економічний спад та значні соціально-економічні втрати [30]. Наслідки поширення коронавірусної інфекції охопили практично всі сфери суспільного життя та економічної діяльності, суттєво вплинувши на функціонування підприємств, ринок праці, фінансову систему та добробут населення. Для комплексної оцінки наслідків пандемії різними агентствами Організації Об'єднаних Націй було проведено понад 50 соціально-економічних досліджень. За результатами цих досліджень встановлено, що з березня 2020 року близько 84,0 % українських домогосподарств зіткнулися зі скороченням доходів, а 43,0 % сімей повідомили про втрату роботи хоча б одним із членів родини внаслідок пандемії [33].

На початковому етапі поширення COVID-19 перед Урядом України постало складне завдання забезпечення балансу між підтримкою економічного розвитку та необхідністю впровадження обмежувальних заходів для захисту населення від поширення вірусу. За таких обставин особливої актуальності набуло формування комплексної політики економічного відновлення, яка передбачала б підтримку малого та середнього підприємництва, активізацію приватизаційних процесів у державному секторі, стимулювання внутрішнього споживчого попиту та створення сприятливих умов для відновлення інвестиційної діяльності.

Однією з галузей, що найбільше постраждали від наслідків пандемії, стала промисловість. Водночас найбільш відчутний негативний вплив карантинних обмежень зазнав малий і середній бізнес. Згідно з даними Торгово-промислової

палати України, від початку пандемії діяльність припинили близько 700 тис. суб'єктів малого та середнього підприємництва у сфері послуг, що спричинило втрату від 3,5 до 4,0 млн робочих місць [7]. Наведені дані свідчать про необхідність удосконалення державної політики підтримки підприємництва, запровадження додаткових стимулів для відновлення ділової активності та створення ефективних механізмів післякризового розвитку бізнесу.

Важливим напрямом відновлення промислового потенціалу України може стати поглиблення співпраці між Міністерством економіки України та Організацією Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО). Результатом такої взаємодії має стати створення сучасної інноваційної платформи, яка забезпечить координацію діяльності галузевих асоціацій, регіональних об'єднань, наукових установ, органів державної влади та інших зацікавлених сторін з метою реалізації спільних проєктів розвитку промисловості.

В умовах пандемії особливого значення набули цифрові інструменти ведення бізнесу. Через обмеження можливостей особистої участі у ділових зустрічах, виставках та форумах підприємці все активніше використовували онлайн-платформи для пошуку партнерів, проведення переговорів та укладання контрактів. У зв'язку з цим державна підтримка бізнесу має враховувати особливості різних галузей економіки та передбачати застосування диференційованого підходу. Для підприємств, орієнтованих на європейські ринки, особливого значення набувають митне сприяння, розвиток логістичної інфраструктури, забезпечення фінансової передбачуваності та підтримка у вирішенні кадрових питань.

Важливим інструментом економічного відновлення також є впровадження ефективних механізмів реструктуризації заборгованості, що дозволить прискорити відновлення фінансово нестійких підприємств та стимулюватиме інвестиції у нові напрями діяльності. Водночас більш активна політика на ринку

праці, яка включає професійне перенавчання, підвищення кваліфікації працівників, моніторинг вакансій та сприяння працевлаштуванню, сприятиме перерозподілу трудових ресурсів у перспективні сектори економіки. Важливим напрямом економічної політики також є подальше вдосконалення антимонопольного законодавства, спрямоване на зменшення перешкод для виходу нових учасників на ринки та формування справедливого конкурентного середовища. Забезпечення рівних умов ведення господарської діяльності для всіх суб'єктів підприємництва сприятиме посиленню конкуренції, підвищенню ефективності функціонування ринків і стимулюванню економічного розвитку.

Своєчасна реалізація зазначених реформ створює передумови для підвищення ефективності заходів монетарного та фіскального стимулювання економіки. Згідно з оцінками міжнародних експертів, реалізація комплексних структурних реформ здатна сприяти прискоренню економічного зростання та підвищенню рівня життя населення в країнах із перехідною економікою [13]. Для України впровадження таких перетворень має особливе значення, оскільки сприяє збереженню доступу до міжнародних фінансових ресурсів, зміцненню інвестиційної привабливості держави та підтриманню довіри з боку іноземних інвесторів і міжнародних партнерів.

Реформи, орієнтовані на економічне зростання, здатні не лише покращити ключові макроекономічні показники, а й створити можливості для уникнення надмірної бюджетної консолідації, збереження соціальних видатків та підтримки системи охорони здоров'я. У довгостроковій перспективі це сприятиме нарощуванню людського капіталу та зміцненню інвестиційного потенціалу держави.

Водночас процес післякризового відновлення потребуватиме тривалого часу та послідовної реалізації економічної політики. Головним завданням державного управління має стати формування умов для довгострокового сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності національної

економіки. Поєднання структурних реформ із заходами економічного стимулювання здатне забезпечити стале економічне зростання та створити передумови для підвищення добробуту населення в постпандемічний період.

Загалом пандемія COVID-19 чітко окреслила напрями подальшої трансформації економіки. Найбільш стійкими виявилися ті види діяльності, які можуть функціонувати дистанційно або значною мірою автоматизовані. Тому подальший розвиток цифрових технологій, автоматизації виробничих процесів, роботизації та дистанційних форм зайнятості стане одним із ключових факторів економічного розвитку в майбутньому (рис. 3.1). Пандемія прискорила процеси цифровізації економіки та суспільства, створивши передумови для активізації четвертої промислової революції та поступового переходу до нових технологічних моделей розвитку.

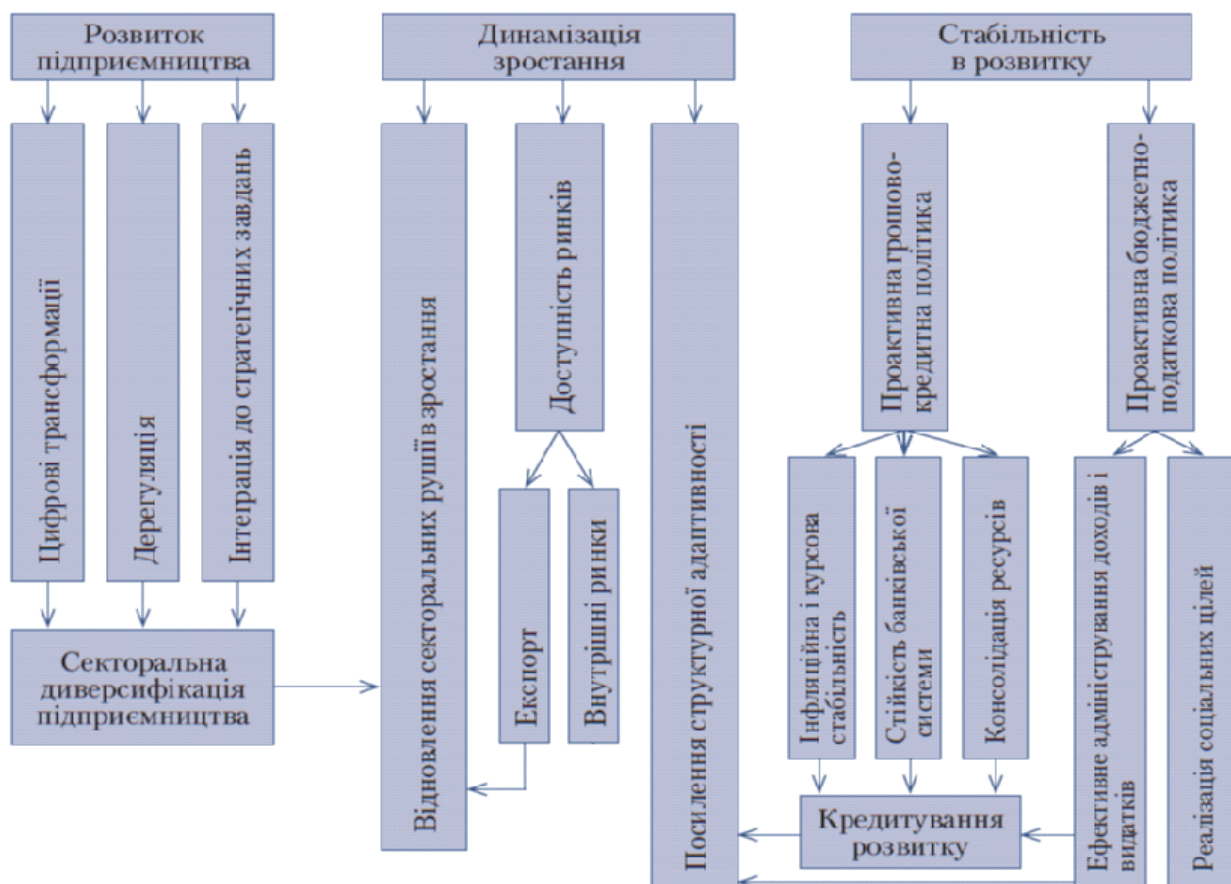

Рис. 3.1. Ключові напрями розвитку економіки України в умовах економічної нестабільності та невизначеності

За: побудовано автором

Отже, досвід пандемії COVID-19 та тривалого періоду карантинних обмежень підтвердив необхідність концентрації державної політики на ключових стратегічних напрямках зміцнення національної економіки та підвищення рівня безпеки країни.

Першим стратегічним пріоритетом має стати вдосконалення системи соціально-економічної безпеки та управління надзвичайними ситуаціями. Ключовими елементами такої системи мають стати модернізація сфери охорони здоров'я, удосконалення механізмів захисту населення від біологічних загроз та зміцнення спроможності державних інституцій ефективно реагувати на надзвичайні ситуації. Особливу роль у цьому процесі відіграє формування дієвої системи стратегічного планування, яка забезпечуватиме своєчасне накопичення та раціональний розподіл матеріальних ресурсів, медичного обладнання і засобів індивідуального захисту відповідно до можливих масштабів кризових ситуацій. Це сприятиме підвищенню рівня готовності держави до майбутніх викликів та зміцненню її стійкості в умовах надзвичайних обставин. Необхідним є також розвиток сучасних механізмів моніторингу стану здоров'я населення, розширення можливостей медичних закладів та збільшення фінансування програм профілактики й боротьби з інфекційними захворюваннями.

Другим стратегічним напрямом є вдосконалення організаційних механізмів забезпечення економічної стійкості. Ефективне планування виходу з кризових ситуацій повинно передбачати створення сучасної національної та міжнародної логістичної системи, здатної забезпечувати безперервність економічних процесів навіть в умовах надзвичайних обмежень. Особливо важливим є перегляд підходів до запровадження карантинних заходів із метою мінімізації економічних втрат при одночасному забезпеченні належного рівня епідеміологічної безпеки. Значну роль відіграє здатність державних органів

оперативно виявляти осередки поширення інфекційних захворювань, локалізувати їх та запобігати подальшому розповсюдженню загроз.

Третім стратегічним пріоритетом є забезпечення фінансово-економічної стійкості держави. Одним із першочергових завдань економічної політики повинно залишатися збереження зайнятості населення, оскільки саме трудові доходи становлять основне джерело добробуту більшості домогосподарств. Водночас важливого значення набуває підтримка розвитку високотехнологічних галузей економіки та формування сприятливих умов для ведення підприємницької діяльності. Державна політика має бути спрямована на стимулювання бізнесу до збереження робочих місць, активізацію інвестиційних процесів та забезпечення стабільного й прогнозованого економічного середовища. Окрему увагу необхідно приділяти посиленню фінансової самодостатності місцевих бюджетів, що сприятиме підвищенню спроможності органів місцевого самоврядування оперативно реагувати на потреби громад та забезпечувати належний рівень надання суспільних послуг.

Четвертим стратегічним напрямом є розвиток цифрових технологій та інноваційної економіки. Досвід пандемії COVID-19 підтвердив вирішальну роль цифрової інфраструктури у забезпеченні безперервності функціонування економіки, державного управління та соціальної сфери. У зв'язку з цим важливими завданнями є подальший розвиток національного цифрового простору, підтримка вітчизняної ІТ-галузі, створення конкурентоспроможного програмного забезпечення та впровадження сучасних електронних рішень. Значний потенціал для економічного розвитку мають такі напрями, як телемедицина, Інтернет речей, штучний інтелект, робототехніка, технології блокчейн та інші інноваційні сфери цифрової економіки, здатні забезпечити підвищення продуктивності, конкурентоспроможності та технологічної модернізації країни.

Таким чином, хоча повністю підготуватися до кризових явищ неможливо, системна та скоординована державна політика здатна суттєво зменшити масштаби їх негативних наслідків і водночас створити умови для використання нових можливостей розвитку. Пандемія COVID-19 стала потужним каталізатором міжнародної співпраці та активізації взаємодії між державними інституціями. Водночас вона продемонструвала високий рівень вразливості сучасних економік до глобальних викликів і значні соціально-економічні втрати, спричинені обмеженням мобільності населення та ділової активності.

Попри поступове подолання наслідків пандемії, світова економіка продовжує стикатися з новими викликами, серед яких особливе місце посідають зміни клімату, ризики продовольчої безпеки, зростання частоти природних катастроф та посилення міграційних процесів. У цих умовах забезпечення економічної стійкості потребує рішучих, своєчасних та прозорих дій з боку органів державної влади, зокрема Уряду України та Національного банку України. Лише комплексне поєднання структурних реформ, ефективної економічної політики та інноваційного розвитку здатне забезпечити довгострокову конкурентоспроможність і стає економічне зростання України в умовах сучасних глобальних трансформацій.

3.2 Удосконалення механізмів забезпечення національної стійкості України

Пандемія COVID-19 засвідчила недостатній рівень готовності багатьох країн до протидії масштабним епідемічним загрозам, виявила недосконалість існуючих механізмів антикризового управління та оголила численні вразливості в різних сферах суспільного розвитку. Найбільш помітно ці проблеми проявилися у функціонуванні систем охорони здоров'я, забезпеченні біологічної безпеки та управлінні економічними процесами. За таких умов особливої актуальності набуває створення комплексної системи національної

стійкості, яка забезпечуватиме своєчасне та ефективне реагування на наявні й потенційні загрози, а також сприятиме зміцненню безпеки та стабільності держави в умовах зростаючих глобальних викликів.

Ключовою метою розвитку національної стійкості є формування спроможності держави, економіки та суспільства протидіяти викликам різного характеру, оперативно адаптуватися до змін зовнішнього середовища, підтримувати безперервність функціонування критично важливих систем і забезпечувати швидке відновлення після кризових ситуацій. Важливо не лише мінімізувати негативні наслідки кризових явищ, а й створювати умови для переходу до нового, більш ефективного рівня функціонування та розвитку.

За таких умов особливої ваги набуває підвищення адаптивності державних інституцій, удосконалення системи стратегічного планування та посилення координації між усіма суб'єктами, залученими до реагування на кризові ситуації. Результативність державної політики значною мірою визначається здатністю своєчасно ідентифікувати потенційні ризики, прогнозувати їх можливий вплив та впроваджувати превентивні заходи, спрямовані на мінімізацію негативних наслідків для економіки та суспільства. Ефективне управління ризиками сприятиме підвищенню рівня національної стійкості, зміцненню безпеки держави та забезпеченню її готовності до майбутніх викликів.

Одним із найважливіших завдань у процесі забезпечення національної стійкості є досягнення оптимального балансу між позитивними результатами державного втручання та можливими негативними соціально-економічними наслідками таких заходів. Саме тому під час формування антикризової політики необхідно враховувати не лише безпекові аспекти, але й вплив прийнятих рішень на економічне зростання, рівень зайнятості населення, інвестиційну активність та загальний добробут суспільства. Взаємозв'язок між перевагами та

потенційними ризиками реалізації державних заходів у сфері забезпечення національної стійкості представлено на рисунку 3.2.

Рис. 3.2. Основні напрями протидії негативним наслідкам пандемії для економіки України

За: побудовано автором

З огляду на складне безпекове середовище України та специфіку її державного й суспільного розвитку, формування моделі забезпечення національної стійкості не повинно обмежуватися лише посиленням систем цивільного захисту, кризового реагування та безпеки критичної інфраструктури. Необхідним є створення комплексної системи національної стійкості, яка охоплюватиме всі ключові сфери суспільного життя та забезпечуватиме ефективне реагування на широкий спектр сучасних загроз і викликів.

Важливим етапом у розбудові системи національної стійкості має стати розроблення та прийняття Концепції національної стійкості, яка визначатиме ключові напрями її розвитку, принципи функціонування та інституційні механізми реалізації. У межах такого документа доцільно передбачити визначення уповноваженого державного координатора та допоміжних структур,

чіткий розподіл функцій і відповідальності між органами державної влади, впровадження багаторівневої системи оцінювання ризиків і загроз національній безпеці, а також створення дієвих механізмів взаємодії між державними органами, органами місцевого самоврядування, громадянським суспільством, бізнесом та іншими зацікавленими сторонами. Крім того, концепція повинна передбачати використання сучасних підходів до управління ризиками та забезпечення безперервності функціонування державних інституцій в умовах кризових ситуацій.

Підходи до формування системи національної стійкості визначаються кожною державою з урахуванням її національних інтересів, особливостей безпекового середовища, міжнародних зобов'язань, рівня участі в міжнародних організаціях та характеру міжнародного співробітництва. Відповідно до обраної моделі формується необхідна нормативно-правова та інституційна база, яка регламентує порядок функціонування всієї системи та механізми її практичної реалізації.

У цілому процес розбудови національної стійкості характеризується низкою специфічних ознак, що дають змогу оцінювати його ефективність та відмежовувати від інших напрямів державної політики. Насамперед це передбачає застосування комплексного підходу до протидії різноманітним загрозам, забезпечення належної координації та взаємодії між органами державної влади, сектором безпеки і оборони, територіальними громадами, представниками бізнесу та інститутами громадянського суспільства на всіх етапах управління ризиками — від їх попередження та мінімізації до ліквідації наслідків кризових подій.

Важливою складовою національної стійкості є високий рівень обізнаності населення та державних службовців щодо характеру потенційних загроз, механізмів реагування на них та алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях. Не менш важливими є забезпечення належного рівня готовності держави та громад

до реагування на кризові явища, підтримання безперервності основних державних процесів, функціонування критично важливих послуг, стабільності бізнес-процесів і створення надійних двосторонніх каналів комунікації між державними інституціями та громадянами.

Реалізація зазначених заходів сприятиме формуванню необхідних організаційних, управлінських та ресурсних спроможностей, які забезпечуватимуть здатність суспільства та держави ефективно протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам, оперативно адаптуватися до змін безпекового середовища та підтримувати стабільне функціонування навіть в умовах кризових ситуацій. Особливого значення набуває мінімізація вразливостей та забезпечення швидкого відновлення після криз до бажаного рівня функціонування або переходу до якісно нового етапу розвитку.

Водночас важливим елементом системи національної стійкості є створення ефективної системи оцінювання ризиків і загроз, яка включатиме прогнозування кризових ситуацій, моделювання можливих сценаріїв розвитку подій, виявлення вразливостей та проведення стратегічного аналізу. Така система повинна забезпечувати узгодження різноманітних інтересів і пріоритетів, зокрема короткострокових і довгострокових, внутрішніх і зовнішніх, державних і приватних, економічних та соціальних. Саме на цій основі можуть формуватися необхідні спроможності для забезпечення стійкого розвитку держави та ефективного реагування на сучасні глобальні виклики.

Окрім спеціалізованих державних установ, у багатьох країнах світу до процесів забезпечення національної стійкості активно залучаються науково-дослідні установи, аналітичні центри та, за необхідності, громадські організації. Ефективне антикризове управління має базуватися на високому рівні координації та контролю, розвитку партнерських відносин між усіма учасниками процесу, забезпеченні прозорості та підзвітності прийнятих рішень, налагодженні інформаційного обміну, стратегічному плануванні, поширенні

необхідних знань і навичок, а також раціональному використанні наявних ресурсів.

Важливим елементом системи національної стійкості є створення регіональних і місцевих центрів безпеки, діяльність яких сприятиме реалізації принципу субсидіарності. Відповідно до зазначеного принципу управлінські рішення щодо реагування на загрози та кризові ситуації повинні прийматися на тому рівні, який є найбільш наближеним до джерела виникнення проблеми та має достатні ресурси й повноваження для її оперативного вирішення. У міжнародній практиці для реалізації такого підходу широко використовуються постійно діючі координаційні групи та мережі на регіональному й місцевому рівнях, до складу яких входять представники органів державної влади, місцевого самоврядування, бізнесу, наукових установ і громадянського суспільства.

У світовій практиці сформувалися два базові підходи до забезпечення національної стійкості — широкий та вузький. Широкий підхід передбачає інтеграцію принципів стійкості в усі напрями державної політики та сфери національної безпеки, охоплюючи економічну, соціальну, екологічну, гуманітарну, міжнародну та інші складові розвитку держави. Його метою є формування здатності суспільства та державних інституцій ефективно реагувати на різноманітні виклики, адаптуватися до змін і забезпечувати стабільний розвиток навіть за умов кризових потрясінь. Така модель реалізується, зокрема, у Нідерландах, Естонії, Фінляндії та Новій Зеландії.

Вузький підхід до формування національної стійкості передбачає концентрацію зусиль на вдосконаленні систем кризового управління, цивільного захисту населення та забезпеченні безпеки критично важливої інфраструктури. Основною метою такого підходу є мінімізація негативних наслідків природних, техногенних, біологічних, терористичних і воєнних загроз, а також гарантування безперервного функціонування життєво необхідних

державних систем. До них належать органи державного управління, енергетичний комплекс, транспортна та комунікаційна інфраструктура, системи водопостачання, продовольчого забезпечення та охорони здоров'я, стабільна робота яких є важливою передумовою підтримання національної безпеки та суспільної стабільності.

У межах зазначеної моделі особливе значення мають ефективні механізми цивільного захисту населення та системи забезпечення стійкості критичної інфраструктури. Такий підхід широко використовується в Норвегії, Данії, Швеції, Великій Британії та Сполучених Штатах Америки, де принципи національної стійкості інтегровані до систем управління кризовими ситуаціями та реагування на надзвичайні події.

Досвід цих країн свідчить, що вузька модель національної стійкості найбільш характерна для держав із високим рівнем економічного розвитку, розвиненими демократичними інститутами, стабільним суспільно-політичним середовищем та потужним безпековим потенціалом. Додатковою перевагою є участь таких держав у міжнародних інтеграційних об'єднаннях і механізмах колективної безпеки, насамперед у Європейському Союзі та НАТО, що створює додаткові можливості для координації дій, обміну ресурсами та підвищення ефективності реагування на кризові виклики.

Загалом для цих країн характерний нижчий рівень економічних, соціальних та політичних ризиків, однак вони досить часто стикаються з природними катастрофами та надзвичайними ситуаціями природного походження, такими як повені, шторми, урагани чи масштабні лісові пожежі. Саме тому основний акцент державної політики робиться на підвищенні рівня цивільної готовності, удосконаленні механізмів реагування на надзвичайні ситуації, забезпеченні швидкого відновлення після кризових подій та підтриманні безперервності функціонування ключових державних і суспільних процесів. Для таких держав ці завдання часто мають вищий пріоритет, ніж

питання забезпечення соціальної інтеграції чи підтримання економічної стабільності, які вже перебувають на достатньо високому рівні розвитку.

Сучасні підходи НАТО та Європейського Союзу до забезпечення національної стійкості орієнтовані насамперед на вдосконалення систем кризового управління та посилення здатності держав ефективно реагувати на широкий спектр загроз. Особлива увага приділяється впровадженню концепції інтегрованої безпеки, яка передбачає залучення до процесів забезпечення стійкості всіх цивільних, військових, державних і недержавних інституцій як у мирний час, так і в умовах кризових ситуацій або воєнних конфліктів. Важливими складовими такого підходу є чіткий розподіл функцій і повноважень між учасниками системи, а також належна координація дій на етапах запобігання, реагування та відновлення після криз.

Для України розбудова системи національної стійкості та створення ефективних інституційних механізмів її забезпечення належать до числа ключових пріоритетів державної політики. Водночас міжнародні партнери України, насамперед НАТО та держави-члени Альянсу, демонструють готовність надавати експертну, консультаційну та практичну підтримку у процесі формування відповідної системи. Разом із тим рекомендації міжнародних організацій та іноземних експертів часто мають вибіркового характер і ґрунтуються на досвіді окремих країн, що обумовлює необхідність їх адаптації до українських реалій та національних потреб.

Для забезпечення ефективного використання наявного потенціалу держави та результативного залучення міжнародної підтримки важливим завданням є формування цілісного національного підходу до розуміння сутності та змісту національної стійкості. Такий підхід має базуватися на стратегічних інтересах України, актуальних потребах суспільного розвитку та особливостях сучасного безпекового середовища. В умовах сьогодення Україна стикається з широким спектром ризиків і загроз, які охоплюють політичну, економічну,

соціальну, екологічну, воєнну та інформаційну сфери. Саме тому розбудова ефективної системи національної стійкості повинна розглядатися як один із ключових інструментів забезпечення безпеки держави, суспільної стабільності та довгострокового розвитку.

Суттєвими чинниками вразливості також залишаються недостатній рівень суспільної консолідації, проблеми ефективності державного управління, незавершеність реформ у секторі безпеки й оборони, обмежена інституційна спроможність окремих державних органів та наявність структурних диспропорцій в економіці. У зв'язку з цим концепція національної стійкості повинна передбачати комплексний підхід, який охоплюватиме не лише вдосконалення систем кризового управління та захисту критичної інфраструктури, але й зміцнення соціальної, економічної, інституційної та громадянської стійкості.

З огляду на міжвідомчий характер завдань у сфері забезпечення національної стійкості, провідна роль у формуванні та реалізації відповідної державної політики має належати Кабінету Міністрів України, який спроможний забезпечити належну координацію діяльності органів виконавчої влади та взаємодію з іншими державними інституціями, включаючи суб'єктів сектору безпеки й оборони. Водночас Рада національної безпеки і оборони України може виконувати функції стратегічного координатора, забезпечуючи узгодженість рішень і заходів у сфері національної безпеки.

Поряд із загальними засадами функціонування системи національної стійкості відповідна концепція повинна визначати пріоритетні напрями її розвитку. До них належать удосконалення механізмів кризового управління, зміцнення стійкості територіальних громад, підвищення рівня економічної та соціальної безпеки держави. Важливим завданням також є визначення структури національного координатора та його допоміжних органів, розмежування повноважень між державними інституціями, формування

системи оцінювання ризиків і загроз, а також запровадження національного реєстру загроз.

Необхідним елементом концепції має стати створення мережі державних і наукових установ, відповідальних за стратегічний аналіз, моніторинг та прогнозування ризиків. Водночас важливо забезпечити функціонування постійних механізмів обміну інформацією між центральними та місцевими органами влади, представниками громадянського суспільства, бізнесом і міжнародними партнерами. Особливу увагу доцільно приділяти розвитку ефективної комунікації між державою та громадянами, підвищенню рівня обізнаності населення щодо потенційних загроз та формуванню практичних навичок дій у кризових ситуаціях, що сприятиме підвищенню загальної стійкості суспільства до сучасних викликів.

Важливим елементом системи національної стійкості є систематичне проведення міжвідомчих навчань, тренувань і практичних відпрацювань за участю представників органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій та населення. Проведення таких заходів сприятиме підвищенню готовності до реагування на різноманітні кризові ситуації, удосконаленню механізмів координації між залученими суб'єктами та зміцненню спроможності держави ефективно протидіяти сучасним загрозам. Водночас важливого значення набуває створення необхідних матеріальних, фінансових і технічних резервів, а також розвиток відповідних спроможностей у ключових сферах забезпечення національної безпеки.

Узагальнюючи викладене, слід наголосити, що підвищення рівня національної та економічної стійкості неможливе без належного нормативно-правового забезпечення. Передусім це стосується вдосконалення законодавчої бази у сфері стратегічного планування, яка має ґрунтуватися на принципах безпеки, сталого розвитку та стійкості. Одним із пріоритетних завдань є формування цілісної нормативно-правової системи, що регулюватиме процеси

підготовки до кризових ситуацій та реагування на них, забезпечуючи узгодженість дій державних інституцій на всіх рівнях управління. Крім того, необхідним є розроблення та впровадження єдиних стандартів, методичних підходів і практичних рекомендацій у сфері забезпечення національної стійкості, які створять основу для функціонування сучасної, ефективної та адаптивної системи протидії загрозам і викликам в Україні.

Висновки до розділу

У результаті проведеного дослідження було визначено ключові напрями зміцнення економічної та національної стійкості України в умовах постпандемічного відновлення. Встановлено, що пандемія COVID-19 не лише спричинила значні соціально-економічні втрати, але й виявила низку системних проблем у функціонуванні державних інституцій, системи охорони здоров'я, механізмів кризового управління та забезпечення економічної безпеки. Водночас пандемія стала каталізатором структурних змін, які створили передумови для модернізації економіки та вдосконалення державної політики у сфері забезпечення стійкого розвитку.

Доведено, що одним із пріоритетних завдань державної політики має стати підвищення економічної стійкості шляхом підтримки зайнятості населення, розвитку малого та середнього підприємництва, стимулювання інвестиційної активності, цифрової трансформації економіки та впровадження інноваційних технологій. Особливого значення набуває розвиток високотехнологічних секторів економіки, розширення цифрової інфраструктури, підтримка електронної комерції та створення умов для прискореного впровадження сучасних технологічних рішень у виробничу та управлінську діяльність.

Обґрунтовано, що важливим напрямом післякризового відновлення є формування ефективної системи національної стійкості, яка повинна

забезпечувати здатність держави та суспільства своєчасно реагувати на внутрішні й зовнішні загрози, адаптуватися до змін безпекового середовища та підтримувати безперервність функціонування ключових суспільних і державних процесів. Встановлено, що концепція національної стійкості України має базуватися на комплексному підході та охоплювати економічну, соціальну, інституційну, інформаційну, екологічну та безпекову складові.

У ході дослідження визначено, що для підвищення рівня національної стійкості доцільно використовувати кращі практики країн Європейського Союзу та НАТО, адаптуючи їх до українських умов. Особливу увагу необхідно приділяти розвитку системи кризового управління, удосконаленню механізмів оцінювання ризиків і загроз, забезпеченню захисту критичної інфраструктури, створенню ефективних каналів взаємодії між державою, бізнесом і громадянським суспільством, а також формуванню належного рівня підготовки населення до реагування на надзвичайні ситуації.

У ході дослідження встановлено, що одним із ключових чинників забезпечення національної стійкості є наявність ефективної нормативно-правової та інституційної основи. У цьому контексті особливого значення набувають розроблення та реалізація Концепції національної стійкості України, формування цілісної системи стратегічного планування, удосконалення механізмів міжвідомчої взаємодії та впровадження сучасних підходів до управління ризиками. Водночас важливим напрямом залишається створення мережі національних і регіональних центрів компетенцій, діяльність яких буде спрямована на проведення стратегічного аналізу, прогнозування можливих кризових явищ, моніторинг загроз та підготовку обґрунтованих рекомендацій для органів державної влади щодо підвищення рівня національної стійкості. Таким чином, зміцнення економічної та національної стійкості України потребує реалізації комплексної державної політики, спрямованої на поєднання економічних реформ, інституційного розвитку, цифрової

трансформації та підвищення ефективності системи державного управління. Реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національної економіки, зміцненню безпеки держави, підвищенню рівня добробуту населення та забезпеченню стійкого розвитку України в умовах сучасних глобальних викликів і невизначеності.

ВИСНОВКИ

У бакалаврській роботі досліджено теоретичні та практичні аспекти впливу пандемії COVID-19 на економічний розвиток України та світу, а також обґрунтовано напрями підвищення економічної та національної стійкості в умовах постпандемічного відновлення.

У першому розділі роботи розкрито теоретичні засади виникнення та розвитку світових економічних криз, визначено їх основні причини, особливості прояву та наслідки для національних економік. Встановлено, що пандемія COVID-19 стала унікальним кризовим явищем, яке поєднало економічні, соціальні, медичні та інституційні виклики. Досліджено особливості впливу пандемії на світову економіку та доведено, що карантинні обмеження спричинили суттєве скорочення виробництва, міжнародної торгівлі, інвестиційної активності та зайнятості населення. Проаналізовано основні інструменти монетарної політики центральних банків провідних країн світу та встановлено, що ключову роль у пом'якшенні наслідків кризи відіграли зниження облікових ставок, програми кількісного пом'якшення та масштабні заходи підтримки фінансових ринків.

У другому розділі здійснено оцінку впливу пандемії COVID-19 на економіку України. Визначено, що пандемія призвела до скорочення валового внутрішнього продукту, зростання безробіття, погіршення фінансового стану підприємств, зниження доходів населення та скорочення інвестиційної активності. Водночас встановлено, що окремі галузі економіки, насамперед інформаційно-комунікаційні технології, електронна комерція та цифрові послуги, отримали додаткові стимули для розвитку. Проведений аналіз валютного ринку України показав суттєву залежність обмінного курсу гривні від макроекономічних факторів, зокрема інфляції, процентних ставок, потоків капіталу та змін у виробничій активності. Результати економетричного моделювання підтвердили наявність як короткострокових, так і довгострокових

взаємозв'язків між зазначеними показниками. Оцінка економічної стійкості регіонів України засвідчила суттєву диференціацію їх здатності протистояти кризовим явищам та адаптуватися до нових економічних умов.

У третьому розділі обґрунтовано стратегічні напрями зміцнення економічної та національної стійкості України. Визначено, що одним із ключових пріоритетів державної політики має стати розвиток високотехнологічних галузей економіки, підтримка цифрової трансформації, стимулювання інвестиційної діяльності та підвищення конкурентоспроможності національного виробництва. Доведено необхідність формування комплексної системи національної стійкості, яка забезпечуватиме здатність держави, економіки та суспільства ефективно реагувати на кризові явища, адаптуватися до нових викликів і забезпечувати безперервність функціонування критично важливих систем. Встановлено, що для України найбільш доцільним є широкий підхід до розбудови національної стійкості, який охоплює економічну, соціальну, інституційну, інформаційну та безпекову складові.

У результаті дослідження встановлено, що пандемія COVID-19 стала каталізатором масштабних трансформацій у світовій та українській економіці. Вона виявила існуючі структурні дисбаланси, інституційні слабкості та вразливості систем державного управління, але водночас прискорила процеси цифровізації, технологічного розвитку та модернізації економічних процесів. Подальше забезпечення стійкого економічного розвитку України потребує поєднання структурних реформ, ефективної макроекономічної політики, розвитку людського капіталу, цифрових технологій та інституційного зміцнення держави.

Практична цінність отриманих результатів полягає в можливості їх використання під час формування та реалізації державної політики у сфері післякризового відновлення економіки, вдосконалення інструментів антикризового управління, зміцнення економічної безпеки держави та розвитку

системи національної стійкості. Сформульовані у дослідженні висновки та рекомендації можуть бути застосовані для підготовки стратегічних документів, розроблення управлінських рішень і впровадження заходів, спрямованих на підвищення здатності України ефективно протидіяти сучасним викликам та забезпечувати сталий соціально-економічний розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Stone C. Fiscal Stimulus Needed to Fight Recessions // Lessons from the Great Recession. – Washington, D.C. : Center on Budget and Policy Priorities, 2020. – 27 p.
2. Статистична інформація Державної служби статистик України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
3. Данилишин Б. Темний бік макроекономічної стабільності / Б. Данилишин // Дзеркало тижня. – 2020. – 18 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dt.ua/finances/temniy-bik-makroekonomichnoyi-stabilnosti-351411.html.
4. Вплив пандемії на розвиток аграрного сектору економіки [Електронний ресурс] // Економіка АПК. - 2020. - № 12. - С. 5.
5. Global Economic Effects of COVID-19 / J. Jackson, A. Schwarzenberg, M. Weiss, R. Nelson. – Washington, D.C. : Congressional Research Service, 2020. – 84 p.
6. Береславська О. Регулювання валютного курсу як передумова економічного зростання. Посилення значимості монетарної політики в країнах Центральної і Східної Європи у посткризовий період і рекомендації для України / за наук. ред. В. Юрчишина. – Київ : Заповіт, 2019. – С. 71–84.
7. Олешко А., Ровнягін О. Антикризова політика національних держав у контексті подолання соціально-економічних наслідків COVID-19 // Ефективна економіка. – 2020. – № 4. URL: doi.org/10.32702/2307-2105-2020.4.9.
8. Полякова Ю. В. Стабілізаційна політика в Україні під час пандемії COVID-19 / Ю. В. Полякова, С. В. Сокурєнко // Фінанси України. – 2021. – № 3. – С. 99-113.
9. Acharya V., Plantin G. Monetary easing, leveraged payouts and lack of investment // NBER Working Papers. – 2019. – No. 26471. – 35 p. Bianchi F., Faccini R., Melosi L. Monetary and Fiscal Policies in Times of Large Debt: Unity is Strength. FRB Chicago Working Papers. – 2020. – N. 13. – 33 p.

10. Caballero R., Simsek A. A Model of Asset Price Spirals and Aggregate Demand Amplification of a “Covid-19” Shock. NBER Working Papers. – 2020. – No. 27044. – 39 p.
11. Shevchuk V. The Impact of Anticipated and Unanticipated Exchange Rate Variability in Ukraine // Visnyk of the National Bank of Ukraine. – 2017. – No. 241. – P. 34–47. URL: doi.org/10.26531/vnbu2017.241.033.
12. Вахненко Т. Логіка допомоги / Т. Вахненко // Дзеркало тижня. – 2020. – 24 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zn.ua/ukr/macrolevel/lohika-dopomohi.html.
13. Joint World Bank-IMF Debt Sustainability Framework for Low-Income Countries / IMF. – 2020. – March 12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/08/01/16/39/Debt-Sustainability-Framework-for-Low-Income-Countries.
14. Coronavirus (COVID-19): SME Policy Responses / OECD. Paris : OECD, 2020. – 135 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/coronavirus-covid-19-sme-policy-responses-04440101/.
15. Грицюк Н.О., Сак Т.В. Вплив пандемії COVID\$19 на світову економіку. Економічний простір. 2021. № 165. С. 33—38.
16. The failure of monetary stimulus / D. Kelly, Y. Shigemi, V. Juvyns et al. // J. P. Morgan Asset Management. – 2019. – No. 11. URL: am.jpmorgan.com/content/dam/jpm-am-aem/global/en/insights/portfolio-insights/lcma/lcma-the-failure-of-monetary-stimulus.pdf.
17. Васильєва Т. А. COVID-19, SARS, H5N1, A/H1N1, EVD: порівняльний аналіз впливу пандемій на економічний та соціальний розвиток у національному, світовому та регіональному контекстах / Т. А. Васильєва, С. В. Леонов // Науковий погляд: економіка та управління. - 2020. - № 3. - С. 24-28.

18. Крамчанінова М. Д. Пандемії як загрози нового типу для економічної безпеки в умовах глобалізації / М. Д. Крамчанінова, В. В. Вахлакова // Бізнес Інформ. - 2020. - № 11. - С. 18-23.
19. Ніколайчук С. Визначення факторів динаміки поточного рахунку платіжного балансу в Україні / С. Ніколайчук, Н. Шаповаленко // Вісник НБУ. – 2021. – № 2. – С. 20-27.
20. Caballero R., Simsek A. A Model of Asset Price Spirals and Aggregate Demand Amplification of a “Covid-19” Shock. NBER Working Papers. – 2020. – No. 27044. – 39 p.
21. Гужва І. Гривня зміцнюється, але чи варто радіти? / І. Гужва // Дзеркало тижня. – 2020. – 4 січ. URL: zn.ua/ukr/finances/grivnya-zmicnyuyetsya-ale-chi-varto-raditi-334708_.html.
22. Austerity in 2009–2013 / A. Alesina, O. Barbiero, F. Giavazzi, M. Paradisi // Economic Policy. – 2015. – Vol. 30, Iss. 83. – P. 385–437. URL: doi.org/10.3386/w20827.
23. Бояринова К. О. Аналіз прогнозів впливу пандемії коронавірусу на економіку України та сусідніх країн [Електронний ресурс] / К. О. Бояринова, В. В. Дергачова, М. О. Кравченко, К. О. Копішинська // Бізнес Інформ. – 2020. – № 7. – С. 6-15.
24. Shevchuk V. The real and nominal exchange rate effects of large devaluations in Ukraine // Argumenta Oeconomica Cracoviensia. – 2016. – Vol. 3, No. 14. – P. 97–113. URL: doi.org/10.15678/AOC.2016.1405.
25. Determinants of the current account balance and output in Ukraine / V. Shevchuk, V. Synchak, A. Zaverbnyj, O. Baranetska. Financial and credit activity: problems of theory and practice. – 2019. – Vol. 3, No. 30. – P. 186–195. URL: doi.org/10.18371/fcaptp.v3i30.179532.
26. Шевчук В. Платіжний баланс, економічне зростання і стабілізаційна політика / В. Шевчук. – Львів : Кальварія, 2008. – 734 с.

27. Овчаренко Т. Вибір цільових орієнтирів валютного курсу в контексті забезпечення конкурентоспроможності національної економіки / Т. Овчаренко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. : Економіка. – 2012. – Вип. 136. – С. 36-41.

28. Давимука С. А. Економічна криза, обумовлена пандемією COVID-19: передбачення, прогнози, заходи пом'якшення [Електронний ресурс] / С. А. Давимука, Л. І. Федулова // Регіональна економіка. - 2020. - № 4. - С. 93-105.

29. Григораш О. Світова економіка в умовах COVID-19 / О. Григораш, Т. Григораш, В. Ченцов // Економіка та держава. – 2020. – № 4. – С. 104–108.

30. Венгерська Н. Використання креативних цифрових технологій у сфері туризму під час пандемії COVID-19: економічні і соціальні наслідки [Електронний ресурс] / Н. Венгерська, В. Воронкова, Л. Безкоровайна, А. Череп // Humanities studies. - 2021. - Вип. 7. - С. 91-101.

31. Дзюблюк О. В. Економічний розвиток і банківський сектор в умовах глобальної пандемічної кризи [Електронний ресурс] / О. В. Дзюблюк // Фінанси України. - 2020. - № 6. - С. 25-55.

32. Loayza N., Pennings S. Macroeconomic Policy in the Time of COVID-19: A Primer for Developing Countries // Research & Policy Briefs from the World Bank Malaysia Hub. – 2020. – No. 28. – 9 p. URL: doi.org/10.1596/33540.

33. Вахненко Т. Логіка допомоги / Т. Вахненко // Дзеркало тижня. – 2020. – 24 липня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zn.ua/ukr/macrolevel/lohika-dopomohi.html.

34. Статистична інформація Державної служби статистик України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.